

HET HEILIGE LEVEN EN DE ZALIGE DOOD

VAN JOHN KNOX

**de grote Hervormer van Schotland,
gestorven in 1572, oud 67 jaar.**

Door ds. Jakobus Koelman

Zie ook:

**JOHN KNOX, de Hervormer van Schotland
Door Ds. G. BOUWMEESTER**

UITGAVE VAN DE WILLEM DE ZWIJGERSTICHTING

's-GRAVENHAGE, 1964

**Digitaal uitgegeven:
STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2014**

Inleiding

Deze brochure is overgenomen uit: *Eens Christens Groot Interest*, door W. Guthrie. Aan deze uitgave zijn enkele aanhangsels toegevoegd, waarin schetsen staan met beschrijvingen van Godvruchtige personen. Een van deze korte levensoverzichten is die van *John Knox, grote Reformateur van Schotland*.

De biografie van de "Groot Reformateur van Schotland" John Knox is - blijkens de voorrede voor het derde aanhangsel (uitgave Amsterdam 1723, blz. 266-268) - door Koelman zelf samengesteld. Hij heeft zich, naar zijn zeggen, bij het verzamelen van "particulariteiten" over Knox geen moeite gespaard en hij is er dan ook van overtuigd, "dat nergens deze dingen zo by een gevonden worden".

Koelman prijst zich gelukkig, dat hij heeft kunnen beschikken over de "Kerkelijke Historie" van de Schot David Calderwood, gedrukt te Rotterdam in 1678, waarin veel bijzonderheden staan, die uit authentieke stukken zijn gehaald. - Bedoeld zal zijn: "The True History of the Church of Scotland, from the beginning of the Reformation, unto the end of the Reigne of King James vi".

De brieven die achter de brochure vermeld worden, zijn geschreven in de periode 1550-1555. Ze zijn afkomstig uit: *Bemoedigd uit het Woord. Troostbrieven van John Knox*. Den Hertog, Houten, 2005.

De brieven in de Engelse taal zijn onder meer te vinden in *The Works of John Knox*, van David Laing. *The Works* kan men nalezen op Internetsite.

Zie ook:

Thomas M'Crie, *Life of John Knox*, Edinburgh 1811; ook in 't Nederlands uitgegeven.

John Knox door Jasper Ridley; Oxford 1868

Afkomst

Johannes Knox werd in 1505 geboren te Gifford, Lothian¹, niet ver van Haddington in Schotland, en van eervolle afkomst. Hij ging eerst op de lagere school en vervolgens studeerde hij aan de academie van St. Andrews, onder Johannes Mair, destijds beroemd wegens zijn geleerdheid en schrijver van de Schotlandse geschiedenis. Onder hem vorderde hij in korte tijd bijzonder in de wijsbegeerte en scholastieke theologie, en werd tot doctor in de theologie gepromoveerd.

Vervolgens ontving hij, schoon nog zeer jong, de priesterwijding. Daarop zette hij zich tot het lezen van de oudvaders, inzonderheid van Augustinus en Hieronymus, en eindelijk begaf hij zich tot het ernstig bestuderen van de Heilige Schrift, welke hij, door Gods genade van de waarheid overtuigd, gewillig omhelsde en vrijmoedig beled en aan anderen bekend maakte. Maar de bisschoppen en monniken konden dat licht, hetwelk hun duisternis ontdekte, geenszins verdragen, en daarom verwekten zij terstond een vervolging tegen hem; vooral de aartsbisschop en kardinaal, David Beatoun, die hem liet vangen en in de kerker werpen, wilde hem aan de vlam opofferen. Maar het behaagde God, dat hij door een bijzondere voorzienigheid verlost werd, zodat hij van plaats tot plaats moest lopen om zich te verbergen.

Toen de grote man Gods, Georgius Wishard², een Schot, met grote ijver in Schotland in 1544 en 1545 de zuivere waarheid kwam prediken, vergezelde hem Knox en paste vlijtig op hem, bijzonder nadat hij in Lothaine gekomen was; ook was hij bij hem, toen hij zijn laatste preek te Haddington hield, waar hij bevond dat zijn toehoorders zeer verminderden, wegens het verbod van de Graaf van Botthwel aan zijn onderhorigen, om hem te horen.

Evenwel naar de kerk gaande, ontving hij een brief van de edellieden van westelijk Schotland, na welks lezing hij zei, de wereld moede te zijn, omdat hij zag dat de mensen God moede werden. Want, zei hij, de edelen van het Westen hebben mij bericht, dat zij hun samenkomst te Edinburg niet konden houden. Knox verwonderd zijnde, dat hij onmiddellijk voor zijn preek, tegen zijn gewoonte, over zulke dingen met hem sprak: zei: "Mijnheer, de tijd van de predicatie nadert; ik zal u overlaten aan uw meditaties."

Wishard, een half uur op en neer gewandeld hebbende met een droevig hart en aangezicht, beklom de preekstoel, en daar er weinig toehoorders waren, begon hij aldus: "O Heere, hoe lang zal het zijn, dat Uw heilig Woord veracht zal worden, en dat de mensen geen acht geven op hun eigen zaligheid! Ik heb van u gehoord, o Haddington! dat er twee á drieduizend personen gewoon waren samen te komen tot een ijdel en goddeloos spel, en nu kunnen er, om een gezant van de eeuwige God te horen, nauwelijks van de gehele parochie, honderd geteld worden. Zwaar en vreselijk zullen de plagen zijn, die over deze verachting komen zullen; met vuur en zwaard zult gij geplaagd worden; ja, gij Haddington in het bijzonder, vreemden zullen u bezitten en gij, de tegenwoordige inwoners, zult of in slavernij uw vijanden dienen, of anders

¹ Sommigen schrijven dat John Knox geboren werd tussen 1512 en 1515. Dit klopt wellicht niet met het gegeven, dat John ingeschreven stond aan de universiteit van Glasgow in het jaar 1522, onder de naam Johannes Knox. Haddington is de hoofdstad van het district oost Lothaine, ca 30 km ten oosten van Edinburg.

² George Wishart leefde van 1513-1546. Hij was leraar in Montrose, maar vluchtte in 1538 naar Duitsland en Zwitserland. Eind 1543 keerde hij terug. Hij werd begin maart 1546 gearresteerd in opdracht van aartsbisschop Beton en levend verbrand bij het kasteel te St. Andrews. John Knox was hierbij aanwezig. Wishart heeft een doorslaggevende stoot gegeven aan de beginnende Reformatie. Op dezelfde plaats was in 1528 de 24-jarige Patrick Hamilton verbrand. Hij was de eerste krachtige Evangelieprediker.

zult gij uit uw woningen verdreven worden, en dat, omdat gij de tijd uwer bezoeken niet bekend hebt, noch kennen wilt."

Deze profetie werd niet lang daarna vervuld, toen de Engelsen die stad innamen.

Na de preek nam Wishard zijn laatste afscheid van al zijn vrienden in Haddington; gaarne wilde Knox met hem gaan, maar hij zei tot hem: "Keer weder tot uw kinderen en God zegene u; één is genoegzaam voor een slachtoffer."

Dezelfde nacht werd Wishard gevangen door de graaf van Dothwel en door de kardinaal gevoerd naar St. Andrews, en aldaar veroordeeld en verbrand in 1546.

In het midden der vlammen voorzegde hij de dood van de kardinaal, zeggende, toen hij hem zag liggen uit de vensters van het kasteel: "Hij die in zulk een praal, van die hoge plaats, zijn ogen voedt met mijn pijnen, zal binnen weinige dagen uit datzelfde venster gehangen worden, om met evenveel versmading bezien te worden, als hij nu daar met hoogmoed leunt," Weinige dagen daarna werd de profetie letterlijk vervuld. Hij werd in zijn kasteel gedood en aan het venster uitgehangen voor allen die hem wilden zien.

Predikant te St. Andrews

Knox, hierna vermoeid van het heen en weder zwerven door de vervolging van de bisschop, wilde Schotland verlaten, om scholen in Duitsland te bezoeken, daar hij geen lust had in Engeland te blijven, waar, ofschoon koning Hendrik VIII de naam van de paus er onderdrukt had, evenwel zijn wetten en verdorvenheden nog in volle kracht waren. Doch hij werd door enige edellieden overreed, wier kinderen hij onderwees, om naar St. Andrews te gaan, en daar de bescherming van het kasteel te genieten, wat de daders van de dood des kardinaals met hun aanhangers ingenomen hadden en tegen de papisten versterkten.

Hier kwam hij nu in 1547, waar hij voor hen en zijn leerlingen lessen hield over het evangelie van Johannes. De predikant van het kasteel schepte veel behagen in zijn gaven, gelijk vele anderen, die hem verzochten openlijk in de kerk te prediken, maar hij weigerde dit, zeggende, dat hij niet wilde lopen, waar God hem niet geroepen had, bedoelende dat hij ordelijk tot het ambt geroepen moest worden.

Dit geschiedde op de volgende wijze: Mr. Rough, aangetoond hebbende in een preek, welke macht een vergadering had, hoe klein ook, om in tijd van nood, gelijk toen, iemand te verkiezen, in wie zij de gave Gods merkten en hoe gevaarlijk het was te weigeren, de roeping op te volgen van hen die onderwijs begeerden, richtte zich aldus tot Knox: "Broeder, gij zult het niet kwalijk nemen, als ik tot u spreek op last van allen die hier tegenwoordig zijn, namelijk: In de naam van God en van Zijn Zoon Jezus Christus en in de naam van hen, die u thans door mijn mond roepen, beveel ik u, dat gij deze heilige roeping niet weigert; maar zo lief als u de ere Gods is, de aanwas van Christus' koninkrijk, de stichting uwer broeders en mijn troost, die gij door veelvuldige arbeid weet gedrukt te zijn, zeg ik u, dat gij het ambt en de last der prediking op u neemt, indien gij Gods zware toorn hoopt te ontgaan, en als gij wenst, dat Hij Zijn genade over u vermenigvuldige."

Tenslotte wendde hij zich tot de aanwezigen en vroeg: "Hebt gij mij deze last gegeven? En keurt gij dit beroep goed?"

En zij antwoordden: "Ja" 't is zo, wij keuren het goed."

Zo kwam hij tot de predikdienst, 42 jaar oud zijnde.

Daarna preekte hij in het openbaar in de parochiekerk van St. Andrews, en waar anderen slechts de takken hadden afgehouden, sloeg hij de bijl in de wortel van 't

pausdom. De tekst waarover hij die rustdag daarop preekte, was Dan. 7 : 24 en 25. In 't begin van zijn preek, toonde hij de grote liefde Gods tot Zijn kerk, die hij wilde waarschuwen tegen de toekomstige oordelen. Vervolgens gaf hij een beknopt overzicht van de vier koninkrijken, het Babylonische, Perzische, Griekse en Romeinse. In de verwoesting van het laatste, stond het laatste beest op, hetwelk, volgens zijn zeggen, de Roomse kerk was. Want op geen andere macht pasten de merktekenen, die God aan de profeten toonde, gelijk allen die niet blinder dan blind zijn, duidelijk kunnen zien. Toen wees hij aan, dat de Geest in 't N. T. aan die koning andere nieuwe namen geeft, zoals: de mens der zonde, de antichrist, de hoer van Babel, welke hij bewees te zien op de papisten en op hun hoofd, de paus.

Hierop werd hij met Rough ter verantwoording geroepen voor de onderprior van St. Andrews, Johannes Winram, in het gezelschap van ettelijke *grauwe en zwarte* monniken; en tegen hen werden verscheidene artikelen gelezen. Alzo geraakte Knox in een twistgesprek, staande houdend dat de kerk niets bedenken noch inbrengen mag, betreffende ceremoniën. De vreemdheid, zei de onderprior, van deze stellingen, die uit uw lering samengetrokken zijn, heeft ons bewogen u te roepen om uw antwoord te horen.

Knox zei. "Ik voor mijn deel prijs mijn God, dat ik zulk een gehoor zie; maar omdat ik al lang gehoord heb, dat gij niet onbekend zijt met de waarheid, zo mag ik verzoeken in de naam Gods, ja ik roep uw consciëntie voor die opperste Rechter, dat indien gij enig artikel daarin uitgedrukt strijdig oordeelt tegen Gods waarheid, gij u duidelijk daartegen stelt en gij het volk daarmee niet laat bedriegen. Maar indien gij in uw consciëntie weet, dat het de leer der waarheid is, zo verzoek ik uw bescherming voor haar, opdat het volk door uw gezag te meer bewogen wordt om de waarheid te geloven."

De onderprior antwoordde: "Ik kom hier niet als een rechter, maar alleen om familiair te spreken; en daarom wil ik noch toestemmen, noch veroordelen; maar indien het u lust, wil ik redetwisten: Waarom mag de kerk om goede redenen geen ceremoniën verzinnen, om de sacramenten en andere plechtigheden te versieren?"

Knox: Omdat de kerk niets mag doen dan in het geloof, en zij behoort de stem van de ware Herder niet voor te gaan maar te volgen.

Onderprior: De ceremoniën worden in 't geloof geboden, en zij hebben zelfs betekenis, om ons geloof te helpen; daarom komen zij voort uit geloof en geschieden in geloof.

Knox: Het is niet genoeg, dat men een ceremonie uitdenkt en daaraan een zin naar eigen goeddunken geeft. Want zo konden ook de ceremoniën van de heidenen en van Mohammed staande gehouden worden. Maar indien iets uit het geloof voortkomt, moet het Gods Woord tot zijn verzekering hebben. Het geloof is uit het gehoor en het gehoor door het Woord Gods. Indien gij dus bewijzen wilt, dat uw ceremoniën uit het geloof zijn, en God behagen, zo moet gij bewijzen, dat God ze geboden heeft, of anders zijn ze zonde, want al wat uit het geloof niet is, dat is zonde.

Onderprior: Wilt gij ons zo nauw binden, dat wij niets moeten doen buiten het uitdrukkelijk Woord Gods? Bijvoorbeeld, ik eis drinken; meent gij dat ik zondig? en nochtans heb ik Gods Woord niet voor mij.

Knox: Ik wenste dat gij in zulk een ernstige zaak geen scherts gebruikte. Wat uw drinken betreft, indien gij eet of drinkt zonder verzekering van Gods Woord, zondigt gij en mishaaft God. Want het schepsel wordt geheiligd door het Woord en door het gebed. *Alles is rein de reinen*, zegt de Schrift: Maar de vraag is niet van eten of drinken, waarin Gods Koninkrijk niet bestaat, maar van God recht te dienen, zonder hetwelk wij geen gemeenschap met God kunnen hebben. En hier is de kwestie, of wij

dezelfde vrijheid mogen nemen in het gebruik van Christus' sacramenten, als die wij nemen in eten en drinken. Mozes zegt: "Al wat de Heere uw God geboden heeft te doen, doet dat aan de Heere uw God; doet er niet toe, doet er niet af." Naar deze regelen acht ik, dat de kerk de godsdienst moet afmeten, en niet door hetgeen in haar ogen goed schijnt.

Onderprior: Vergeef mij, ik zei het, omdat mijn keel droog was.

Monnik, vervolgt gij het stuk.

Monnik: Ik zal bewijzen, dat de ceremoniën, die gij veroordeelt, van God verordineerd zijn; zij zijn het goud, zilver en kostelijke stenen, die het vuur verdragen en niet verteerd worden.

Knox: Ik prijs God door Christus, ik vind Zijn Woord waar: Christus gebiedt ons niet te vrezen, als wij geroepen worden, om voor de mensen belijdenis van Zijn waarheid af te leggen; want in die ure zal gegeven worden, wat wij spreken moeten. Indien ik de gehele Schrift doorzocht had, kon ik geen krachtiger plaats voortgebracht hebben om u te overtuigen. Ik wilde van u wel leren, welk vuur het is, dat uw ceremoniën kunnen verdragen? Ondertussen geeft gij zelf die tekst als argument tegen u; want wat het vuur kan verdragen, kan het Woord verdragen; maar uw ceremoniën kunnen dit niet, alsook het vuur niet. Zo zijn ze dus geen goud, zilver en kostelijke stenen.

Monnik: Ik ontken uw tweede stelling, dat zij de beproeving van Gods Woord niet verdragen kunnen.

Knox. Dit blijkt bijv. uit Deut. 12 : 8 en 32: Gij zult niet doen een ieder wat in uw eigen ogen recht is; maar hetgeen de Heere uw God geboden heeft, doet dat: gij zult daar niet toedoen, gij zult daar niet afdoen. Nu, zo gij niet bewijst, dat God u ceremoniën geboden heeft, zo zal dit gebod u en uw ceremoniën veroordelen.

De monnik wilde niet direct antwoorden, maar nam altijd zijn toevlucht tot het gezag der kerk; waarop Knox meer dan eens antwoordde, *dat de bruid van Christus noch macht noch gezag had tegen het Woord.*

Zo wilt gij dan, zeide de monnik, ons geen kerk laten?

Ja, zei Knox, ik lees in Psalm 26 : 5, van een kerk der boosdoeners; die kerk moogt ge hebben, buiten het Woord; maar mij aangaande, ik wil van geen andere kerk zijn, dan van die, welke Christus heeft tot Herder, die naar Zijn stem hoort, en geen vreemde horen wil.

De uitslag dezer samenkomst was, dat de papisten ziende, hoe de monnik verstomde, geen lust meer hadden, om verder te redetwisten.

Ondertussen zegende God het werk van Knox, zodat velen van het kasteel en van de stad zijn leer aannamen, waar hij ook het avondmaal uitdeelde in zijn zuiverheid, gelijk na de Reformatie.

De Heere, die hem wilde gebruiken als een middel in het werk der reformatie, maakte hem op verscheiden wijzen daartoe bekwaam.

Kort daarop kwamen enige Franse galeien voor het kasteel³, en eisten het op. De bevelhebber weigerde dit, zodat het te land en ter zee werd belegerd, terwijl de pest binnen het kasteel heerste. Knox zei tot de verdedigers, dat zij wegens hun verdorven, ongebonden leven Gods straf niet ontgaan konden. Toen zij roemden over hun succes tegen de vijand, zei hij klagende: "Gij ziet niet wat ik zie." Als zij pochten op de sterkte en dikte van hun muren, zei hij: "Het zullen maar eierschalen

³ De mannen die na de dood van Beaton het kasteel bezet hielden, de Castellians, werden in juli 1547 verdreven. Het kasteel kwam weer onder Schots bestuur. Knox werd meegenomen naar de galleien; hij bleef er tot ca. maart 1549. Anderen werden in Rouen, Frankrijk, veroordeeld tot levenslang.

zijn." Als zij steunden op Engeland ter hunner verlossing, zei hij: "Engeland zal ons niet verlossen, en gij zult in de handen der vijanden overgegeven worden, en in een vreemd land gevoerd worden."

En het gebeurde gelijk hij voorzgd had, want de laatste juli werd het kasteel bij verdrag overgegeven, zodat allen die binnen het kasteel waren, behouden en veilig in Frankrijk gebracht zouden worden. Maar enigen werden in de gevangenis geworpen en de anderen bleven op de galeien, waar zij ellendig behandeld werden, waaronder ook Knox was. En als zijn medegevangene, James Balfour, hem vroeg, of hij dacht dat zij ooit verlost zouden worden, antwoordde hij altijd, *dat God hun van de slavernij zou verlossen tot Zijn eer, zelfs in dit leven.*

Toen de galeien weer bij Schotland waren, in het gezicht van St. Andrews, wilde genoemde Balfour dat Knox, die buitengewoon ziek was, zodat er bij anderen weinig hoop voor zijn leven was, naar het land zou zien, hem vragende of hij het wel kende. Hierop antwoordde hij: "Ja ik ken het wel! Want ik zie de toren van de plaats, waar God Zijn Woord in het openbaar tot Zijn eer ontsloot en ik ben ten volle verzekerd, hoe zwak ik nu ook schijn, dat ik niet uit dit leven zal scheiden, voordat mijn tong Zijn heilige naam in diezelfde plaats weer verheerlijkt heeft." Dit sprak hij vele jaren voordat hij voet zette op Schotse grond.

In de negende maand van zijn galeistraf schreef hij een tractaat over *de hoofdsom van zijn leer en de belijdenis zijns geloofs*, hetwelk hij aan zijn bekende vrienden in Schotland zond, met deze opwekking, dat zij in de waarheid zouden blijven, die zij beleden hadden, ondanks enige wereldse tegenspoed, die er op volgen mocht.

Na zijn bevrijding kwam hij in Engeland, waar hij preekte te Berwick, Newcastle, Londen en op verscheiden andere plaatsen; en de Heere wrocht mede, ook voor koning Eduard. Toen hij geroepen werd voor de voornaamsten van de Raad, waaronder de bisschoppen van Canterbury en Ely, en hem gevraagd werd of hij oordeelde dat niemand in de predikdienst binnen Engeland dienen mocht, volgens de gewoonten der kerk en de wetten van het koninkrijk, antwoordde hij, *dat het niemand geoorloofd was.* En voorts, waarom hij niet knielde bij des Heeren Avondmaal, antwoordde hij, *dat Christus' doen het aller-volmaaktst was, dat het het beste was Zijn voorbeeld te volgen, en het knielen een uitvinding van mensen was.*

Na een hevige twist, zeiden zij bedroefd te zijn, omdat ze hem hadden leren kennen als een die in strijd was met de algemene orde. Waarop hij antwoordde, zelf méér bedroefd te zijn, omdat die orde strijdig was met Christus' instelling. (Calderwood zegt in zijn *Ware historie van Schotlands kerk* deze antwoorden in een van Knox handschriften gevonden te hebben).

Terwijl hij in Engeland was, was hij in grote gunst en achting bij Koning Eduard VI, die hem een bisdom aanbood; maar hij verwierp het niet alleen, maar verklaarde ook met een deftige en gestreng taal, dat de hovaardige titel van *heerschap*, en die grote praal, niet te verdragen waren in Gods kerk, al hebbende iets gemeen met de antichrist.

Knox te Geneve, Dieppe (Frankrijk) Geneve, Frankfurt,

Na de dood van koning Eduard vluchtte hij in 1553, gelijk vele anderen wegens de wrede vervolging van koningin Maria, uit Engeland, en kwam te Genève.

Doch de Engelse ballingen te Frankfort, die aldaar een kerk hadden, beriepen hem tot een van hun leraars, hetwelk hij ook aannam; hij kwam daar in november van het vol-

gende jaar. Toen liet hij drukken zijn *Vermaning van de ware belijders van Christus' evangelie in Engeland*, (*A Faithful Admonition to the Professors of God's Thruth in England*, 1554.) hetwelk gedrukt is achter de *Kerkelijke historie van Schotland*. Hij prees het parlement van Engeland omdat ze de zonden-broodgod geweerd had onder Eduard en het gebruik van gewoon brood voorgeschreven had bij het avondmaal. Maar hij berispte het, daar het knielen aan tafel en vele andere bijgelovige kerkgewoonten, die Christus' ware religie ontheiligden, behouden waren.

Voorts gaf hij uit, een predicatie over Matth. 24 : 14-23 die velen tot troost, waarschuwing, bemoediging en verootmoediging was, aanwijzende welke zonden van leraars en van anderen deze zware vervolging te weeg brachten; bijzonder beled en beklaagde hij zijn eigen zonden.

"Wij leraars," zei hij, "die uitdelers van dit brood, het ware woord Gods zijn, hadden ook onze gebreken, die God bewogen, om ons over zee te zenden, en dewijl niemands misdaden zo blijkbaar zijn als mijn eigen, zo zal ik mij zelf alleen bestraffen. Het deel van het hemelse brood, dat ik van Christus ontving, vermenigvuldigde door Zijn zegen in het breken; maar, helaas! hoe weinig merkte ik de waardigheid van dat ambt en de kracht Gods, die het brood, dat het volk uit mijn hand ontving, vermenigvuldigde. Ik nam God wel tot getuige voor mijn consciëntie, dat ik het brood, hetwelk ik uit Christus' handen ontving, overgaf en dat ik geen vergif daaronder mengde, dat is, ik leerde Christus' evangelie zonder enig inmengsel van menselijke dromen, vonden of opsiersels.

Maar helaas, ik deed het niet met zulk een ijver, en onpartijdigheid als ik nu weet dat het mijn plicht was. Sommigen klaagden in die dagen, dat de predikanten onbescheiden, ja schelders waren; helaas, heden beschuldigt mij mijn consciëntie, dat ik niet zo duidelijk was als ik had moeten zijn. Want ik moest de goddeloze uitdrukkelijk in Zijn naam gezegd hebben: gij zult de dood sterven. Zo sprak Jeremia tot Pashur de overpriester, en Zedekia de koning. De blinde liefde, die ik mijn boze romp toedroeg was de voornaamste oorzaak, dat ik niet ijverig en getrouw genoeg in deze was; want ik wilde de haat der mensen niet tegen mij verwekken.

Gelijk ik nu niet zo vurig was in het bestraffen van openbare ongerechtigheid, gelijk ik moest, was ik ook niet zulk een onpartijdig herder der schapen, gelijk van een uitdeler Christi vereist wordt; want de liefde van vrienden, en de vleselijke genegenheid van sommigen met wie ik gemeenzaam verkeerde, lokte mij, om meer op de ene plaats dan op de andere te vertoeven, meer ziende op het genoegen van weinigen dan op de nood van velen.

Daarenboven op één plaats blijvende, was ik niet zo naarstig als mijn ambt vereiste; maar soms spaarde ik het lichaam op raad van vleselijke vrienden. Soms bracht ik enige tijd door met wereldse bezigheden en vermaken. En hoewel de mensen deze dingen licht en als kleine misdaden oordelen, erken ik nochtans dat, tenzij mij in Christus' bloed vergeving wordt geschonken, ieder van die drie misdaden de eeuwige verdoemenis verdienen. En daar benevens, ben ik besprongen, besmet, bedorven door gunst, achting, en lof van mensen te zoeken. *O Heere, wees mij, groot misdadiger genadig, en handel met mij niet naar mijn grote ongerechtigheid maar naar de menigte Uwer barmhartigheden; neem de last mijner zonden van mij, want om het ijdele misnoegen van de mens te ontgaan, ontzag ik weinig Uw majesteit te vertoornen.*

Denkt niet dat ik mijzelf dus beschuldig zonder oorzaak, om heiliger te schijnen, of om mijn broeders te beschuldigen, neen, God is rechter over mijn consciëntie, dat ik het doe uit een ongeveinsd en zeer ontsteld hart."

Terwijl Knox te Frankfort was, kwam er verschil over het Engelse dienstboek. (*The boek of common prayer*) Men kwam overeen de orde van Genève aan te nemen, maar daarna kwam Liver, een van hun verkoren leraars, met het voorstel om de Engelse orde aan te nemen.

Knox, Wittingham en anderen, die hierin een beginsel van twist zagen, zonden enige uittreksels ter beoordeling aan Calvijn, die verklaarde, in de liturgie van Engeland niet die zuiverheid te zien, die te wensen was, en verwonderde zich dat zij zich in dat paapse grondsoep konden verlustigen. Dit bracht enige verandering te weeg; maar sommigen verbraken het besluit wat toen genomen werd; waarop Knox in een preek verklaarde, dat een vergadering niets behoorde opgedrongen te worden zonder grond in Gods Woord, en dat hij op zich nam om te bewijzen dat in het Engelse boek vele dingen waren die Gods toorn tegen Engeland verwekten.

Degenen die tegen zijn gevoelen waren, brachten bij de magistraat van Frankfort zijn boek in; nl. *Vermaning aan de christenen*, en hadden daarin de plaatsen aangetekend die tegen de keizer, zijn zoon Filips en Maria de koningin van Engeland waren.

De magistraat verfoeide hun (Filips en Maria) onnatuurlijk voornemen, maar zond een waarschuwing aan Knox om te vertrekken met bekendmaking, dat zij anders hem zouden moeten overgeven, indien de keizer die toen de Augsburg was hem opeiste.

Zo was hij gedwongen naar Genève te keren. Calvijn zond hun een scherpe bestraffing, in zijn traktaat: *Een kort verhaal van de troebelen te Frankfort begonnen*.

Knox reformator in Schotland, 1555

Terwijl Knox alzo buiten 's lands geoefend werd, en voorbereid tot enig groter werk in zijn vaderland, preekten Johannes Willock, Johannes Douglas en anderen in bijzondere samenkomsten te Edinburg en elders, en keerde Knox terug naar Schotland in de herfst van 1555.

Aldaar aankomende, gebruikte de Heere hem om de ontroerde consciëntie van Elizabeth Adamson te troosten, die daarna onder ontzettende lichaamsspijnen zei: "Duizend jaren van deze pijn, en tienmaal meer daartoe, zijn niet te vergelijken, met een kwartier pijn, die ik in mijn ziel leed. Ik dank God door Jezus Christus, die mij van die vreselijke pijn verlost heeft, en verwelkom deze pijn, en dat zolang als het de hemelse Majesteit behaagt mij daarmee te oefenen." Vervolgens preekte Knox in verscheiden delen van het land, en bediende 's Heeren Avondmaal op dezelfde wijze, als na de Reformatie. Die de waarheid toegedaan waren, waren evenwel bij de mis tegenwoordig en lieten hun kinderen rooms dopen. Hij begon hun in het openbaar en in het bijzonder aan te tonen hoe gevaarlijk het was met de afgoderij enige gemeenschap te hebben. Waarop getwist werd over de vraag, of het enigszins geoorloofd was voor een Christen ter mis te gaan, of deelgenoot te worden aan het sacrament op paapse wijze bediend? Sommigen zeiden ja, anderen neen; Knox weerlegde de gevoelens der eersten. Had Paulus een gelofte in de tempel volbracht, dit was iets anders dan ter mis gaan. Het eerste was Gods gebod, het tweede was en bleef hatelijke afgoderij. Ik twijfel zeer, zei hij verder, of die gehoorzaamheid van Paulus wel goed was, dewijl hij in het grootste gevaar vervallen was wegens het vasthouden aan wereldse raad. Dit voldeed zijn toehoorders zo zeer dat een van hen, Maitlandt, beleed: "Ik zie wel klaar dat onze uitvluchten ons niets zullen baten voor God, dewijl zij ons zo weinig kunnen helpen voor de mensen."

Grote zegen ontving Knox op zijn werk, niet alleen onder het gewone volk, maar ook onder de edelen, die zeer met hem ingenomen waren, en wensten, dat zijn prediking meer openbaar mocht zijn. De graaf van Glencairn ontbood Knox naar zijn plaats te Finlaston, waar hij preekte, en het Avondmaal bediende aan de graaf, zijn vrouw,

zonen en anderen.

Daarna ging hij terug naar Calder, waar velen van Edinburg en van het omliggende land tot hem kwamen, niet alleen om zijn leer te horen, maar ook om het Heilig Avondmaal te ontvangen, hetwelk zij te voren nooit ontvangen hadden. Van daar ging hij naar de heer van Duns, waar hij het evangelie met grote vrijmoedigheid verkondigde en waarop vele edelen het Avondmaal begeerden. Zijn woord had door Gods genade zulk een indruk op hun harten, dat zij zich terstond van alle afgoderij onttrokken en zich alle moeite gaven om de waarheid staande te houden.

Dit kwelde de monniken zo zeer, dat zij uit alle hoeken des lands bij hun bisschoppen kwamen om over Knox te klagen, zodat hij gedagvaard werd om in de kerk van de zwarte monniken te Edinburg te verschijnen op 15 mei. Toen hij met verscheiden edellieden verscheen, voor wie de bisschoppen vreesden, durfden zij tegen hem niets te zeggen. Ja, Knox preekte die zelfde dag te Edinburg voor een groter gehoor dan hij ooit te voren had, en wel in de woning van bisschop Dunkelin, en dat 10 dagen achtereen, elke voor- en namiddag.

Toen verzocht de graaf van Glencairn aan de graaf van Marschel, Knox eens te horen, hetwelk hij 's nachts met zijn raadsheer Drummond deed. Zij hadden zulk een genoegen in zijn leer, dat zij Knox verzochten iets te schrijven aan de koningin-regentes om haar te bewegen Gods Woord te horen.

Knox deed dit en schreef een lange brief met de titel: *Brief aan de koningin Douarière*, die Alexander, graaf van Glencairn haar ter hand stelde. De koningin, die gelezen hebbende gaf hem over aan de trotse bisschop, Becon van Glasgow, zeggende: "Belieft het u mijnheer, een paskwil te lezen?"

Naar aanleiding hiervan voegde hij enige bijvoegsels bij zijn brief, die aan het slot staan van *de Kerkelijke historie van Schotland*. Hier zegt hij o.a. het volgende:

"Uit Christus' woorden van Matth. 23 : 32 en 35, is het blijkbaar dat de moordenaars van onze tijd schuldig zijn aan al het bloed, dat gestort werd vanaf het begin der wereld; en het is recht en billijk dat het zo is; want al wie het bloed van een der leden van Christus vergiet wegens het belijden Zijner waarheid, die stemt al de moorden toe, die van den beginne aan om die zaak gepleegd zijn. Gelijk er een gemeenschap van al Gods uitverkorenen is, waardoor ieder lid deelgenoot is van Christus' gerechtigheid, zo is er een gemeenschap onder de verworpingen, waardoor ieder zaad der slang schuldig is aan al de ongerechtigheid die het gehele lichaam begaat, omdat zij allen tezamen tegen Jezus Christus en tegen Zijn eeuwige waarheid zijn, en een ieder hunner de satan, de overste der wereld dient, in hun rang, ouderdom, trap en staat. De koningen en vorsten die door aardse macht Gods volk onderdrukken en niet willen, dat zij waarlijk God dienen, gelijk Hij geboden heeft, maar hen in Egypte willen houden, zijn broeders en metgezellen van Farao. De bisschoppen en priesters met hun vaders, de oude farizeeën, hebben de sleutel der kennis weggenomen en het koninkrijk voor de mensen toegesloten, zodat zij zelf niet willen ingaan noch anderen toelaten er in te gaan. Gelijk de satan door sluwheid de allerheiligste instellingen van Gods geboden der eerste tafel bedorven heeft en in plaats van de geestelijke godsdienst dromen, vonden en inbeeldingen der mensen invoert, zo heeft hij, der mensen zwakheid misbruikende, de geboden der tweede tafel bedorven, aangaande de eer die men schuldig is aan ouders, waaronder vorsten en leraars. Want nu heeft de duivel de zinnen van velen zo verblind, dat zij niet kunnen of niet willen leren wat God en wat de keizer toekomt.

Maar omdat de Geest Gods gezegd heeft: *Eert de koning*, daarom moet al wat zij gebieden, hetzij recht of onrecht, gehoorzaamd worden. Het is godslastering te zeggen, dat God gehoorzaamheid aan een tegen Zijn wet gekeerd bevel van enig

vorst, hoe machtig ook, geboden heeft, en mitsdien een godsdienst goed te keuren, die Hij, God zelf, afkeurt, of door stilzwijgen bevestigen. Mensen die zo doen, zijn verraders van hun vorsten, die zij door vleitaal in hun opstand tegen God bevestigen. God kan niet liegen, Hij kan Zichzelf niet verloochenen, Hij heeft van den beginne getuigd dat Hem geen godsdienst behaagt, dan die Hij Zelf in Zijn woord geboden heeft. Hij spreekt Zelf het vonnis uit, Matth. 15: "Tevergeefs eren zij Mij, lerende leringen, die geboden van mensen zijn; en ook alle plant, die Mijn hemelse Vader niet geplant heeft zal uitgeroeid worden."

Toen kreeg hij een brief van de Engelse kerk te Genève, die afgescheiden was van dat bijgelovige en twistgierige gezelschap, dat te Frankfort was, hem in Gods naam gebiedende tot haar terug te keren, dewijl hij haar uitverkoren herder was. Groot was ook de begeerte der edelen om hem in Schotland te houden, maar hij wilde zich niet laten gezeggen.

Nog eens, zei hij, moet ik die kleine kudde zien, tot wier verlaten de goddeloosheid der mensen mij gedwongen heeft, maar, mocht God de kleine beginselen der reformatie in Schotland zegenen en zij in de godzaligheid volharden, hij zou terug komen, als zij hem terug zouden roepen.

Terug naar Geneve, 1556 en verbannen

Zo ging hij naar Genève. Even na zijn vertrek, in juli 1556, dagvaardden hem de bisschoppen, en wegens zijn niet verschijnen, verbrandden ze hem in zijn beeltenis op de markt bij het kruis te Edinburg.⁴

Toen hij hiervan kennis gekregen had, *appelleerde hij van hun vonnis bij de edelen*, Staten en het volk van Schotland, hetgeen achter zijn Kerkelijke historie te lezen is.

Daar zegt hij: "Het is niet alleen de liefde tot het tijdelijke leven, noch de vrees voor de lichamelijke dood die mij beweegt om u het ongelijk voor te houden, dat aan mij geschiedt, en u om verschoning te verzoeken. Maar het komt ook voort uit eerbied, die een ieder aan de waarheid verschuldigd is, en ten dele uit liefde die ik tot uw eeuwige zaligheid koester. Want het heeft de Heere uit oneindige barmhartigheid behaagd, niet alleen de ogen mijns verstands te verlichten, maar mij ook tot een getuige, dienaar en prediker van Zijn leer te stellen, waarvan ik de hoofdzaak aan mijn broeders in Schotland medegedeeld heb, omdat ik mij rekende als een uitdeler van Gods verborgenheden.

Als zodanig heb ik dan, in waarheid en oprechtheid (God is getuige), naar mijn bekwaamheid, het woord der zaligheid gesneden. Ik zei, also onderwezen door mijn Meester Christus, dat zo wie Hem verloochent, of zich Zijner schaamt voor dit boze geslacht, Christus hem verloochenen en zich Zijner schamen zal; daarom vreesde ik niet te zeggen, dat zij, die op het eeuwige leven hopen, alle bijgeloof, ijdele godsdienst en afgoderij vermijden moeten. Ik noem ijdel al wat in godsdienst of tot Gods eer geschiedt buiten het uitdrukkelijk bevel van Zijn Woord.

Nochtans hebben uw valse bisschoppen en goddeloze geestelijkheid, mij als een ketter en deze leer als ketters veroordeeld en een doodvonnis tegen mij uitgesproken, tot betuiging waarvan zij een beeltenis gemaakt hebben, van welk vals en wreed vonnis ik aan uw Hoog Ed. bekend make, dat ik mij beroep op een wettig en algemeen concilie, zeer ootmoedig u verzoekende, dat gij mij, die mij op u als op de machten Gods beroep, in uw bescherming neemt tegen het woeden der tirannen, niet om mij te

⁴ Knox kwam in september 1556 met zijn vrouw Marjorie Bowes en zijn schoonmoeder, Elizabeth Bowes in Geneve aan. Daar werd in 1557 zijn zoon Nathanaël geboren en in 1558 Eliezer. Nathanaël overleed op 23 jarige leeftijd en Eliëzer in 1590.

steunen in enige ongerechtigheid, dwaling, of valse mening, maar om jegens mij billijk te zijn, gelijk God door Zijn woord en de oude wetten en bepalingen van vrome conciliën aan beschuldigde personen geven.

Het is Gods profeten en Christus' predikers geoorloofd, zich van het vonnis der zichtbare kerk te beroepen op de kennis van de burgerlijke magistraten, die door Gods wet gehouden zijn, hun zaken te horen, en hen tegen tirannie te beschermen, gelijk blijkt uit Jer. 26 en 38. Dit blijkt nog duidelijker uit het voorbeeld van Paulus, die zich beriep op de keizer. Wat ik van mij zelf denk, zal God openbaren als Hij de geheimen van alle harten zal ontdekt hebben. Maar aangaande de leer en de zaak, waarover mij dit overspelig en boos geslacht van de antichrist en zijn dienaars, die *bisschoppen* onder u genoemd willen worden, veroordeeld heeft, ik vrees of schaam mij niet, voor mensen en engelen te belijden, dat zij is de enige waarheid van de eeuwig levende God; en in dit geval twijfel ik niet, mij te vergelijken met enig lid, in wie de waarheid bestreden is, sinds het begin der wereld, aangezien mijn strijd is tegen de trotse en wrede huichelaars dezer eeuw, gelijk die strijd een der voortreffelijkste instrumenten was tegen de valse profeten en boze gemeenten van hun eeuwen.

Niemand behoort het vreemd te achten dat ik mij met hen vergelijk, met wie ik dezelfde zaak staande houd. Maar opdat er geen twijfeling overblijft, dat ik meer van u eis dan uw consciëntie verbonden is mij toe te staan, zo neem ik voor, hartelijk doch vrijmoedig te spreken wat God door Zijn woord mij verzekerd waarachtig te zijn, n.l.:

1. Dat gij verplicht zijt boosdoeners te straffen en de onschuldigen, die uw hulp verzoeken, te beschermen.
2. Dat God van u eist de zorg voor het Bijbels onderwijs uwer onderdanen, en dat het door u hervormd wordt, wanneer er misbruiken insluipen door des satans boosheid en der mensen verzuim.
3. Dat gij gehouden zijt, af te zetten en met de dood te straffen (indien de misdaad zulks vereist), die het volk bedriegen of hen van hun zielsvoedsel, Gods Woord beroven.

Nadat Mozes verklaard had, wat de ware godsdienst was, namelijk God te eren, gelijk Hij geboden heeft, niets bij Zijn Woord voegende noch daarvan afdoende (Deut. 12) en nadat Hij ook ernstig opgewekt had om de Wet te onderhouden, verkondigt hij straf tegen de overtreders, Deut. 13 : 6-11. Merkt in dit gebod op:

1. Dat zij, die slechts verzoeken tot afgoderij, met de dood behoren gestraft te worden, zonder gunst of aanzien des persoons..
2. Dat de straf van zulke misdaden, zoals afgoderij, godslastering en andere, die Gods majesteit raken, niet alleen tot de koningen, maar ook tot het gehele lichaam des volks en tot elk lid behoort, naar zijn roeping.

Ik weet dat uw bisschoppen zullen roepen, dat een verdoemde ketter niet gehoord mag worden; maar mijne heeren! gedenkt waarover ik protesteer en op welke grond ik nog sta. Ik ben geen ketter noch bedrieglijk leraar, maar een dienaar van Jezus Christus, een prediker van Zijn onfeilbare waarheid, onschuldig aan alles wat zij mij ten laste leggen.

Daarom ben ik onrechtvaardig veroordeeld, over welk wreed vonnis ik in beroep gegaan ben, en van uw Hoog Ed. Mog. verzoek, dat gij mij in bescherming neemt, en dat gij mijn rechtvaardige verdediging hoort; en mij dezelfde vrijheid geeft, die Achab, de goddeloze koning, en Israël, toen een verblind volk, aan Elia gaven in een dergelijk geval, namelijk, dat uw bisschoppen en al uw geestelijken bijeen geroepen worden voor het volk dat zij bedrogen hebben, en ik niet veroordeeld mag worden door de vele gewoonten of wetten die mensen verzonnen hebben; maar dat God Zelf rechter mag zijn tussen mij en mijn wederpartijders.

Laat God, zeg ik, spreken door Zijn wet, profeten, Christus en apostelen, en laat Hem uitspreken welke godsdienst Hij goedkeurt; en dan, laat mijn vijanden nog zo veel zijn en zo sterk en geleerd schijnen, zo vrees ik niet meer overwonnen te worden dan Elia, die maar één man was tegen de menigte van Baäls priesters. En zo zij menen voordeel te hebben door hun concilies, zo bied ik verder aan, de een zowel als de ander in alle twistzaken toe te laten, onder voorwaarde van drie dingen die met recht niet geweigerd kunnen worden:

1. Dat de aller-oudste concilies, waarin de geleerde en vrome oudvaders alle zaken bij Gods woord onderzochten, van het hoogste gezag zijn.
2. Dat geen bepaling van concilies of mensen toegelaten wordt tegen de klare waarheid van Gods woord, noch tegen de bepalingen van die vier voorname concilies.
3. Dat aan geen leraar groter gezag gegeven wordt dan Augustinus eiste voor zijn geschriften, n.l.: indien hij zijn bevestiging niet klaar bewees uit Gods onfeilbaar Woord, dat dan zijn gevoelen verworpen zou worden.

Daarop zonden op 10 maart 1557, enigen van *de adel de volgende brief aan Knox te Genève:*

"Genade, barmhartigheid en vrede tot zaligheid!

Zeer geliefde in de Heere!

De gelovigen die gij in deze streken kent, zijn, Gode zij dank! standvastig in het geloof, waarin gij hen verlaten hebt, en zij hebben van dag tot dag een godzalige begeerte om uw tegenwoordigheid wederom te genieten. Wij verzoeken u daarom in de Naam des Heeren, zo God uw hart beweegt en u leven geeft, dat gij tot ons wederkeert, waar gij al de gelovigen zult vinden die gij hier gelaten hebt, die niet alleen gaarne uw leer horen, maar volvaardig hun goederen en staat zullen wagen, tot bevordering van Gods eer gelijk de tijd zal vereisen. En hoewel het bestuur des lands nog is als vroeger, zo hebben wij toch tot nu toe geen ervaring van enige meerdere wreedheid dan te voren; maar wij geloven veeleer dat God Zijn gemeente zal vermeerderen omdat wij dagelijks zien dat de monniken, de vijanden van Christus' evangelie, in mindere achting geraken, zowel bij de koningen als bij de rest van de adel.

Dit is in weinig woorden het gevoelen der gelovigen hier tegenwoordig en van anderen die afwezig zijn. Het overige van ons gevoelen zal deze getrouwe bode u bekend maken als hij tot u komt.

Vaarwel in den Heere!"

Was getekend:

Glencarne,

Argile,

Erskin,

James Steward.

Knox naar Dieppe en terug naar Geneve, 1557

Toen Knox deze brief ontving, pleegde hij met Calvijn en andere leraars raad, tengevolge waarvan hij geen vrijheid gevoelde om deze roeping af te slaan.

Dit geschreven hebbende kwam hij tegen het einde van september 1557, na de zaken zijner geliefde gemeente besteld te hebben, te Dieppe met voornemen om naar Schotland te gaan, maar hij werd hierin verhinderd door tegengestelde brieven die hij van daar ontving.

Hij was beschaamd, omdat hij de zaak aan de vroomsten en geleerdsten in Europa

voorgesteld had, en hij hun goedkeuring tot verzekering had, zowel van hun consciëntie als die van zijn eigen. Daarom schreef hij enige brieven aan die heren en aan enige andere edellieden, betogende dat de Hervorming meer personen toekwam dan de kerkelijke en hoogste regenten.

Hij schreef onder andere: "Zo iemand u beweegt, om uit vrees voor mogelijk gevaar, uw voornemen op te geven, beschouwt hem als een dwaas en tegelijk als uw goddelijke vijand. Dwaas, omdat hij niets verstaat van Gods vijand; vijand, omdat hij u tracht te scheiden van Gods gunst, over u Zijn wraak en zware plagen halende, dewijl hij wilde dat gij uw wereldse rust zou stellen boven Gods eer en lof en de vriendschap der wereld boven de zaligheid uwer broeders. Ik ben niet onwetende dat op uw onderneming vreselijke beroerten zullen volgen; maar vrolijk en vertroostend zijn de moeilijkheden en tegenspoeden die een mens om Gods wil, in Zijn Woord geopenbaard, ondergaat; hoe verschrikkelijk zij ook schijnen voor de natuurlijke mens, zo zijn ze toch nooit machtig, om de lijdende vromen te verslinden noch ten uiterste te verteren. Want de onzichtbare en onoverwinbare kracht Gods ondersteunt en bewaart, volgens Zijn belofte, al degenen die in eenvoudigheid Hem gehoorzamen." En zo keerde Knox van Dieppe naar Genève terug.⁵

Zijn brieven werden door de Adel gelezen. Men besloot men na veel beraad, om het eens genomen besluit te volvoeren, en opdat men van elkander meer verzekerd mocht zijn, *werd er een algemene verbintenis opgesteld, waarin zij voor God beloofden met al hun macht en met gevaar van hun leven de ware godsdienst voort te planten en te bevestigen, hun leraars en de gehele menigte der belijders te onderhouden, en zich openlijk voor vijanden te verklaren van alle bijgelovigheden, gruwelen en afgoderij.*

Dit ondertekend zijnde, richtte men een adres aan de koningin-regentes, om vrijheid voor de prediking des Woords, de gebeden en de bediening der sacramenten en om hervorming van het schandelijk leven der bisschoppen en andere kerkelijke personen. De koningin deed schone beloften, wyl zij er een politiek voornemen door bevorderen wilde; de edelen hadden goede hoop, en Knox' geschriften werden in Schotland verspreid.

Tijdens de zitting van het Parlement in november 1558 deed de koningin haar best bij de belijders der waarheid, toestemming te verkrijgen om de huwelijkskroon te geven aan de dauphin, de man van de jonge koningin Maria. Toen zij dit verkregen had verzekerde zij hun, dat al wat zij zouden begeren in godsdienstzaken, het hun vergund zou worden.

Maar toen de koningin haar wens verkregen had, begon zij alle belijders van het evangelie tegen te vallen, en er op aan te dringen, dat het volk in die plaatsen, welke het evangelie aangenomen hadden, als te Dundy en St. Johnstoun, naar de mis zouden gaan.

Tijdens de zitting van dat Parlement besloot Knox, op ernstige aandrang, vooral van zijn Schotse vrienden naar zijn vaderland terug te keren. Maar te Dieppe zijnde kon hij geen paspoort van koningin Elizabeth verkrijgen, doordat zij zich gestoten had aan zijn bestrijding van de vrouwenregering in het boek: *Het eerste geklank der bazuin, (The First blast of the Trompet against the Montrous Regiment of Women)* hoewel dit eigenlijk zag op koningin Mary.

Daarom schreef Knox een brief aan haar secretaris van Staat, de heer William Cecil,

⁵ In Geneve werkte Knox mee aan de beroemde Geneva Bible, in samenwerking met Cavijn e.a. Intussen werd op 18 april de moedige predikant David Mill op 82jarige leeftijd op de brandstapel vermoord, tot grote opschudding onder de bevolking.

waarin hij hem vrijmoedig bestrafte en waarschuwde op deze wijze: "Gelijk gij van God leven, wijsheid en ambten ontvangen hebt, zo behoort gij ze ook geheel tot Zijn eer te gebruiken, hetwelk gij echter in vorige tijden niet gedaan hebt. Want gij hebt u door stilzwijgen aan de onderdrukking van Christus' waarheid tot de oprichting der afgoderij en tot storting van het bloed van Gods liefste kinderen medeplichtig gemaakt; en gij hebt deze aller-verschrikkelijkste afval van de bekende en eens beleden waarheid onderschreven. God heeft met u niet gedaan als met anderen, maar u, schuldig zijnde aan dezelfde waarheden, als 't ware aan Zijn boezem gekoesterd, gedurende de tijd van die ellendige slavernij onder koningin Mary, en Hij heeft u nu in zulk een vrijheid gesteld, dat de woede van Gods vijanden u niet beschadigen kan, tenzij gij lust hebt om gewillig met hen samen te zweren tegen Zijn eer. God eist van u ernstige boete wegens uw vorige afval, en een hart dat gedachtig is aan Zijn genadige voorzienigheid, en een volvaardige wil om Zijn eer te bevorderen, opdat het blijkt dat gij deze genade Gods niet tevergeefs ontvangen hebt, die eist dat gij alle vleselijke wijsheid opgeeft voor de naakte waarheid.

Nu zijt gij in staat om de bedroefden en verdrukten om der gerechtigheid wil te vertroosten; zo niet, dan doet gij de Geest Gods, die door Zijn boden spreekt, moeite aan. De vertroosters van de verdrukten om der godzaligheid wil, hebben de belofte van troost in hun grootste noden; maar de kwellers van Gods knechten, hoe veracht zij ook de wereld toeschijnen, worden bedreigd, dat hun namen in vervloeking zullen zijn voor alle navolgende geslachten.

Terug in Schotland, 1559

Zo begaf zich Knox over zee naar huis, en kwam te Leith op 2 mei 1559, en ging van daar met alle spoed naar St. Johnstoun, om zijn broeders bij te staan, en om met hen belijdenis van het geloof af te leggen. Hij kwam ter rechter tijd, daar de koningin-regentes begonnen was om tegen haar beloften in, de predikanten te vuur en te zwaard te vervolgen.

Deze riep zij op 10 mei te Stirling, doch niet verschijnende, gaf zij bevel om hen publiek voor rebellen te verklaren, en verbood aan allen op hoge straf een hunner bij te staan of te ontvangen. Deze trouweloosheid ontstak de menigte zo zeer, dat zij noch door overheden noch door predikanten moeilijk ingehouden kon worden.

Doch het gebeurde, dat Knox te St. Johnstoun in de predicatie aanwees, wat God geboden had tot vernieling van de gedenktekenen der afgoderij, en wat een gruwel in de mis was.

Na de preek opende een priester een heerlijke kist, staande boven het altaar, menende tot verachting van de preek de mis te doen. Een jongeling riep: *Dat is onverdraaglijk!* waarop de priester hem een slag gaf. De jongen nam een steen op en wierp hem naar de priester, raakte de tabernakel en verbrak een beeld daarin. Terstond viel de menigte er op aan, en vernielde alle andere beelden en gedenktekenen in de kerk, eer tien mannen in de stad er van hoorden.

Het gerucht echter verspreid zijnde, liep het volk te hoop en vindende niets te doen in de kerk, vernielde het de afgodische tekenen van de *grauwe en zwarte* monniken. Geen eerlijk man verrijkte zich daarmee tot de waarde van een penning; maar men liet de monniken weg dragen, wat zij wilden.

Toen de koningin dit vernam werd zij zo verbolgen dat zij zwoer, mannen, vrouwen en kinderen te vernielen en de stad met vuur te verbranden en die met zout te bestrooien tot een teken van eeuwige verwoesting.

Maar de belijders, die meenden dat haar die woorden in toorn ontvallen waren,

keerden naar hun huizen terug en lieten Knox aldaar om het volk te onderwijzen, wyl het nog onervaren in de Schriften was.

Toen de belijders begrepen dat de koningin de adel verkeerd onderrichtte, alsof ze voornemens waren te rebelleren, en dat zij de edellieden ophitste om haar bij te staan en te vervolgen, keerden zij terug naar St. Johnstoun om hun broeders te vertroosten en de stad te versterken. Ook speelden zij de koningin een brief in handen, waarin zij verzekerden dat, tenzij zij haar wreedheid staakte, zij gedwongen zouden zijn, het zwaard van rechtvaardige bescherming te nemen tegen allen die hen om de zaak van de religie zouden vervolgen; dat zij hun onschuld en wens bekend zouden maken niet alleen aan de koning van Frankrijk, aan de jonge koningin en haar man, maar ook aan andere christelijke vorsten; zij boden haar de gewone onderwerping aan, mits zij het Woord Gods recht mochten prediken en de sacramenten recht bedienen. Zij beleden dat zij het een verloochening van Christus en Zijn waarheid achtten, niet alleen afgoderij te begaan maar ook om de schuldige ondersteuning te onttrekken van hun broeders, als zij om de zaak van de godsdienst vervolgd werden.

Ook waarschuwden zij het Franse leger dat, indien het in bloedige oorlog tegen hen kwam, de vijandschap zou overgaan op de nakomelingen, zolang als natuurlijke Schotten macht zouden hebben om hun wreedheid te wreken.

Desondanks wilde de koningin tegen de stad oprukken, toen er nog maar enkele edellieden waren. Daarom te meer schreven zij aan hun broeders om hulp, waardoor vele edelen opgewekt werden om er heen te gaan, bijzonder toen zij Alexander, graaf van Glencarne, hoorden zeggen: "Laat elk doen, gelijk zijn consciëntie zegt; ik wil door Gods genade mijn broeders te St. Johnstoun zien; ja al wilde niemand met mij gaan, al had ik maar een piek op mijn schouder; want ik wil liever met dat gezelschap sterven dan na hen leven."

De koningin zond de graaf van Argile, en de heer James Stuart, prior van St. Andrews, ook belijders van de Waarheid, doch kwalijk onderricht door de koningin, opdat zij onderzoeken zouden of de stad tegen de hoge regering te houden was, en waarom daar zulk een grote toeloop was.

Hun werd geantwoord dat, indien de koningin de oefening der godsdienst daar begonnen, wilde laten voortgaan en hun broeders en zusters geen moeite aandoen, die Christus Jezus met hen beleden, dat de stad, en al wat er toebehoorde, tot haar dienst waren; en dat zij enkel voor hadden de wrede tirannie te weerstaan en de stad voor het verderf te bewaren.

En inzonderheid sprak Knox aldus tot hen: "Eerwaarde heren! De tegenwoordige be-roerten behoorden de harten van alle ware dienstknechten Gods, en van allen die enige ware liefde tot hun land en landgenoten hebben, te bewegen om ernstig te overwegen, wat het einde van deze voorgenomen tirannie wezen zal. Satans woeden zoekt het verderf van allen in dit koninkrijk die Christus' naam belijden. Daarom verzoek ik u zeer ootmoedig, de koningin in mijn naam te zeggen, dat wij, die zij in blinde grimmigheid vervolgt, getrouwe dienstknechten Gods en getrouwe onderdanen van dit rijk zijn, daar de godsdienst die zij te vuur en te zwaard beschermt, niet is de godsdienst van Jezus Christus, maar uitdrukkelijk tegen haar strijdt, als een bijgeloof door menselijke hersenen opgesierd. Ik bied mezelf aan om dit te bewijzen tegen iedereen in Schotland, die het tegendeel zal willen staande houden, mits Gods Woord tot richtsnoer aangenomen wordt. Zeg haar ook van mijnentwege, dat haar ondernemen niet voorspoedig zal voortgaan en dat ze daarin tegen God strijdt."

De heren beloofden deze boodschap over te brengen. Maar de koningin zond terstond

haar heraut tot hen om ze te gebieden, onder straf van verraad, naar hun huizen terug te keren; maar toen zij merkte, dat hun getal en moed veeleer toenamen, en zij de uitslag van een strijd vreesde, kwam zij met bedrieglijke beloften tot een akkoord, dat zij van de stad zou scheiden, inhoudend dat er niemand beschuldigd zou worden over het verbreken van de afgodische beelden en de gedenktekenen; dat de aangevangen hervorming vrije loop gelaten zou worden, en dat de stad bij hun uittrekken ook vrij zou worden van Franse soldaten.

Voordat dit gebeurde, zei Knox in een predicatie: "Ik ben verzekerd dat deze beloften niet langer zullen gehouden worden, totdat de koningin en haar Fransen de overhand zullen hebben."

Echter, om de mond der tegenpartij te stoppen, en zich gewillig tot de vrede te tonen, stemden zij toe om weg te gaan en de koningin in de stad te laten komen.

En kort daarna gebeurde het gelijk Knox voorzegt had. Op 29 mei 1559 kwam zij met haar Franse soldaten in de stad; de huizen van eerbare burgers werden door de Fransen onderdrukt; de schout en burgemeesters werden veranderd; 400 soldaten werden er ingekwartierd om de afgoderij staande te houden, en de verboden belijdenis te wederstaan. Zo handelde zij tegen haar beloften, zeggende dat ze niet gehouden was de ketters haar woord te houden.

Toen de graaf van Argile, en heer James bemerkten, dat het akkoord zo openbaar geschonden was, verlieten zij heimelijk de stad en met hen enige andere heren en graven, belovende in de tegenwoordigheid Gods, elkander bij te staan tegen allen, die hen wegens hun godsdienst zouden vervolgen, en hun broeders naar vermogen te beschermen, die om dezelfde zaak vervolgd zouden worden.

De tweede genoemde heren verlieten de koningin en gingen naar St. Andrews. Zij nodigden de heer van Dun en enige anderen uit om hen te ontmoeten. Dit deden zij ook, Knox met zich nemende, die onderweg de ene dag preekte te Carrel, de andere dag te Anstrudor, en voornemens was de derde dag te St. Andrews te prediken.

Maar de bisschop dit horende, wierf terstond 100 piekeniers, en ging er zaterdag naar toe, daar de heren niemand dan hun eigen knechten bij zich hadden. De bisschop liet hun weten dat, indien Knox zich verstouten zou, om er de volgende dag te preken, hij met een dozijn geweren begroet zou worden, die meest allen zijn neus zouden raken.

Na lang beraad, ontboden zij Knox, om zijn gevoelens in te winnen; doch zij raadden hem tegelijk aan het tot zijn eigen behoud na te laten, waarop hij antwoordde: "God is mijn getuige, dat ik Christus nooit predikte om enig mens te trotseren; ook heb ik niet voor, mij ergens te vertonen, ziende op eigen voordeel of om enig schepsel ter wereld te beschadigen; maar ik kan in gemoede dat preken voor morgen niet opgeven, tenzij mijn lichaam het niet toeliet.

Want in deze stad en kerk heeft God mij het eerst geroepen tot het predikambt, waarvan ik door de Franse tirannie beroofd ben alsmede door toedoen der bisschoppen. Hoelang ik gevangen geweest ben, welke pijnen ik op de Franse galeien verduurd heb en welke de verzuchtingen mijns harten waren, zal ik nu niet verhalen. Dit alleen kan ik niet verbergen, hetgeen mij velen hebben horen zeggen, toen mijn lichaam ver van Schotland was, dat het mijn vaste hoop was, voor het publiek te St. Andrews te zullen preken vóór ik stierf. En daarom, aangezien God boven veler verwachting mijn lichaam tot deze plaats bracht, zo bid ik u, mij niet te verhinderen, mij aan mijn broeders te vertonen. En wat de vrees voor gevaar betreft, laat niemand daarover bekommerd zijn; want mijn leven is in de hand van Hem, Wiens eer ik zoek, en daarom kan ik hun dreigingen of tirannie niet zo vrezen dat ik nalaten zou mijn

plicht te doen, als Hij er mij, naar Zijn genade, de gelegenheid toe aanbiedt. Ik begeer niemands handen om mij te beschermen; alleen verzoek ik gehoor, dat ik, wordt het mij hier geweigerd, op een andere plaats zoeken zal."

Hiermee waren de heren tevreden; waarop hij zonder enige verhindering preekte over de uitwerping van *de kopers en verkopers uit de tempel*, dit toepassende op de verdorven kerkstaat in die dagen en op de plicht van hen, wie God macht en ijver, gegeven had, om alle tekenen van afgoderij te verdrijven. En zijn woord werkte zo op de magistraat en het volk, dat zij terstond na de afloop der preek de kerk zuiverden.

De bisschop, dit vernemende, ging terstond naar de koningin die met haar Franse soldaten vier mijlen van daar lag, en hitste haar zo op, dat er besloten werd zonder uitstel op St. Andrews aan te vallen. Doch de heren riepen hun broeders ten spoedigste tezamen, die dan ook onverwijld kwamen, zodat er de volgende dag over de 300 mensen waren, wier getal gedurig zo aangroeide alsof het mensen regende. Hiervoor deinsde de vijand terug en verzocht om wapenstilstand voor acht dagen, teneinde een akkoord te sluiten.

Maar de koningin deed dit uit list om tijd te winnen, en haar geschut af te halen en over het water van Forth te komen. De protestanten die zich bedrogen vonden, besloten om de stad St. Johnstoun van het Franse garnizoen te bevrijden en zonden een trompetter om de stad op te eisen.

Op de weigering belegerden zij haar en na 12 uren, op 26 juni, werd de stad aan de heren overgegeven. En daar het toen juist zondag was, werd God openlijk gedankt, en de afgodische tekenen terstond neergeworpen, terwijl het gepeupel de abdij in brand zette, ofschoon Knox het keren wilde.

Een arme oude vrouw het vuur zo vreselijk ziende woeden, zei: "Ik zie, dat Gods oordelen rechtvaardig zijn, en dat niemand machtig is te behouden waar Hij wil verderven; want van dat ik geheugen heb, was deze plaats niets anders dan een nest van hoereerders; 't is niet te geloven hoeveel vrouwen tot overspel misbruikt en hoeveel maagden geschonden zijn door die vuile beesten, en inzonderheid door die goddeloze mens, genaamd de bisschop. Indien alle mensen zoveel wisten als ik, zij zouden God prijzen voor het verderf."

Daarop trokken de graaf van Argyle en de heer James naar Stirling, waar zij de reformatie invoerden, en vervolgens naar Edinburg waar hetzelfde geschiedde. Toen liet de koningin vrijheid van belijdenis afkondigen, mits de predikanten zwegen en de mis bediend werd waar zij tegenwoordig was.

Maar de belijders antwoordden, dat ze Gods gezanten het stilzwijgen niet konden opleggen, noch toelaten dat de bediening der sacramenten zou wijken voor de openbare afgoderij. Toen zij geen antwoord gaf, gingen de protestanten naar huis, en de heren alleen bleven te Edinburg, die nu genoemd werden, de heren van de vergadering, terwijl Knox bij hen was als hun predikant.

Zij schreven een brief aan Englands koningin Elisabeth, om hulp en bijstand, terwijl Knox tevens de vrijheid nam om haar vrijmoedig te schrijven, gelijk hij vroeger aan haar secretaris gedaan had.

Daarin verdedigde hij zich over zijn boek: *De regering der vrouwen*, en schreef haar deze woorden: "Overleg ernstig, hoe gij door de vrees voor uw leven, van God zijt afgeweken en u gebogen hebt voor de afgod, door ter mis te gaan onder de vervolging van uw zuster Marie. Laat het geen kleine misdaad in uw ogen zijn, van Jezus Christus te zijn afgeweken in de dag van uw strijd. Ook wil ik niet dat gij de ontvangen weldaad gering of gewoon acht, n.l., dat God uw misdaad bedekt, uzelf

bewaart ondanks uw ondankbaarheid, en u niet alleen uit het stof maar ook van de poorten der hel en des doods verhoogd heeft om over Zijn volk te heersen tot troost van Zijn kerk. Doch indien gij dit verzuimt en u begint te verhoovaardigen op uw geboorte, en uw gezag en uw wetten te bouwen op uw eigen wetten, uw voorspoed zal kort zijn. Ik bid u, houd u mijn woorden ten goede, als geschreven van een die geen vijand van uw majesteit is. Verschillende keren heb ik verzocht, het rijk van uw majesteit te mogen bezoeken, niet voor mij zelf noch om mijn eigen gemak of voordeel te zoeken, maar om de arme, verhongerde en dorstige kudde van Christus te versterken. Weigert gij mij dit verder, zo zal ik de zaak aan God overgeven."

Tot besluit hier bijvoegende, dat zij, die de raad van getrouwe gelovigen, hoe scherp die ook schijnt, weigeren op te volgen, gedwongen worden de bedriegerij der vleiers tot hun eigen verderf te volgen.

Daar de heren te Edinburg weinig volk hadden, kwamen de Fransen er naar toe, doch gingen eerst naar Leitz. Toen de heren deze stad te hulp kwamen, gaven de inwoners haar aan de Fransen over zonder enige weerstand te bieden, zodat de heren terugkeerden. Ofschoon er tussen hen en de koningin op 16 juli vrede gemaakt was, gingen zij uit Edinburg, en omdat men het voor Knox gevaarlijk vond daar te blijven, werd in zijn plaats aan de broeders aldaar, met zijn goedkeuring, Willok tot predikant gegeven.

De koningin het akkoord veelszins verbrekende, kreeg uit Frankrijk geld en geschut en nog 1000 soldaten, terwijl er meer stonden te volgen. Zij deed een valse proclamatie uitgaan tegen de protestanten, alsof zij haar persoon gevangen hadden willen nemen. Doch deze antwoordden met een brief, en legden haar vele dingen ten laste, bijzonder ook het verbreken van het laatste akkoord. Tevens vermaanden zij haar, de vreemde soldaten te verwijderen.

Na verschillende gevechten, moesten zij Edinburg verlaten, en na die tijd kon er niemand van de broeders gezien worden uit vrees voor de Fransen. Zij trokken naar Stirling, maar moesten ook hier wijken.

In deze grote benauwdheid preekte Knox over Ps. 80 : 5-9, en zei onder andere: "God laat Zijn uitverkoren volk soms in Zijn wijsheid over aan bespottung, gevaar, ja schijnbaar verderf, opdat ze de kracht van Gods verbolgenheid mochten voelen, en weten hoe weinig in hen is, ten einde een getuigenis te laten aan de navolgende geslachten, zowel van de boosheid des satans tegen Gods volk als van Gods wonderwerken, die Zijn kleine kudde door geheel andere middelen dan de mens kan bewaren. Het is een grote en zware verzoeking, als God Zijn aangezicht van onze gebeden afwendt. Het vlees kan deze verzoeking niet overwinnen, of doorstaan; de machtige Geest Gods moet tussenbeide komen, gelijk in Saul blijkt, die God niet wilde horen. Maar de uitverkorenen worden heimelijk door Gods Geest ondersteund, gelijk Jakob ondervond, ofschoon Hij hun gebeden schijnt te verachten, om te volharden in het gebed, terwijl de ongelovigen niet aanhouden, en misschien hulp bij de duivel zoeken, om hetgeen zij van God verkrijgen kunnen. Als de mensenzonden in het algemeen bestraft worden, keert de mens zelden tot zichzelf in, zich bestraffende en zichzelf veroordelende; maar hij twijfelt eerder of dat niet mogelijk de oorzaak is wat voor God de oorzaak niet is, gelijk de Israëlieten meenden, dat de oorzaak van de slagen die zij ondervonden, daarin gelegen was dat het zwaard tegen hun broeders, de Benjaminiten getrokken was, hetwelk hun nochtans uitdrukkelijk geboden was. De rechte oorzaak was, dat zij gerecht oefenden tegen goddelozen zonder boetvaardigheid over hun eigen vorige misdaden, die groter waren dan die van Benjamin, en hun

vertrouwen stelden op hun eigen kracht. Toen wij minder in getal waren riepen wij God aan als onze Beschermmer; daar was onder ons geen verheffen op de menigte, noch op onze kracht of vlugheid.

Wij zuchtten alleen tot God, of Hij wilde zien op de billijkheid van onze zaak en op de wrede vervolging des vijands. Maar sinds wij talrijker werden en de groten zich bij ons gevoegd hadden, is er niets gehoord dan: die heer zal zoveel soldaten meenemen; die man heeft naam; indien die graaf de onze is, zou niemand ons in die kwartieren moeite maken. Zo stelden wij vlees tot onze arm. Daar is niets anders, dan dat wij terugkeren tot de eeuwige God, onze God, Die doot opdat Hij weer levend maakt en de gedachtenis van Zijn wonderbare verlossing tot prijs van Zijn Naam te laten. Indien wij dit ongeveinsd doen, twijfel ik niet meer of deze droefheid, verwarring en vrees zullen in blijdschap, eer, en kloekmoedigheid verkeren, gelijk God de overwinning aan de Israëlieten over de Benjaminieten gaf, nadat ze tweemaal met schande afgeslagen waren. Ja, wat ook van ons en onze sterfelijke lichamen zal worden, ik twijfel niet of deze zaak zal in spijt van de satan de overhand hebben. Want het is de eeuwige waarheid van de eeuwige God. Misschien zal God sommigen plagen, omdat zij zich niet in de waarheid vermaken, ofschoon zij haar om wereldse inzichten schijnen te begunstigen; ja misschien neemt God enigen van Zijn liefste kinderen weg, eer hun ogen grote zwaarigheden zien; maar noch het een noch het ander zal deze zaak zo verhinderen, of zij zal in het eind triumferen."

Ondertussen ging de koningin met haar Fransen van plaats tot plaats, alles plunderend en rovend zonder tegenstand. Dit maakte haar zo opgeblazen, dat zij, na de inneming van Kinghorn zei, roemende en lasterende: "Waar is nu de God van Knox? Mijn God is sterker dan Hij, zelfs in de provincie Fife."

Maar haar pochen duurde niet lang; want graaf Argile en heer James kwamen tegen haar leger uit met slechts 500 ruiters en 100 voetknechten, terwijl de Fransen 4000 in getal waren, behalve de Schotten, die de koningin aankleefden. Nochtans schermutselden zij dagelijks met hen, soms van de morgen tot de avond en altijd overwinnende. Dit duurde 21 dagen en al die tijd ontkleedden zij zich niet. Ondertussen preekte Knox vertroostend over het gevaar van Christus' discipelen, als zij in het midden van de zee waren en Jezus op de berg was. Hij wekte het volk op, tegen de wind op te roeien, totdat Jezus zou komen. Want zei hij, ik ben zo wis verzekerd, dat God ons verlossen zal van deze uiterste benauwdheid, als dat dit uit het evangelie van Christus is, hetwelk ik u heden preek. De vierde nachtwaak is nog niet gekomen, verbeidt een weinig; de boot zal behouden worden en Petrus die de boot verlaten heeft, zal niet verdrinken.

Eindelijk kwam de verzochte hulp van Engeland; enige Engelsen en Schotten beproefden Leith stormenderhand in te nemen. En in een wreed gevecht kwamen sommigen op de wallen, maar de ladders tekort schietende, werden zij door hun makers niet ondersteund, en gedrongen terug te trekken.

De koningin dit ziende van Edinburgs wallen, barstte uit in een groot gelach, zeggende: "Nu wil ik naar de mis gaan, en God prijzen voor hetgeen mijn ogen gezien hebben." En toen de Fransen de verslagenen naakt uitgekleeft hadden, en hun naakte lichamen op de wallen legden, zei zij daarop ziende: "Ginder is de schoonste tapisserie die mijn ogen ooit gezien hebben; ik wou dat al die velden, welke tussen deze stad en Leith liggen, geheel met dit stof bekleed waren."

Maar deze vreugde duurde niet lang. Want Leith werd kort daarop door een grote brand grotendeels vernield en de koningin werd dodelijk ziek. Enigen van de heren tot

zich geroepen hebbende, beklaagde zij zich, hen gedwongen te hebben, hulp bij andere souvereinen gezocht te hebben. Zij wierp de schuld op Huntlie en haar overige vrienden, die haar belet hadden met hen te bemiddelen.⁶

Knox predikant in Edinburg, 1560

Na haar dood werd de vrede gesloten door bemiddeling van Frankrijks koning in juli 1560. De meeste Fransen werden op de Engelse schepen naar Frankrijk teruggevoerd. In de grote kerk te Edinburg werd een dankstond gehouden voor de genadige verlossing van de Franse tirannie en Knox werd er predikant.⁷

In augustus 1561 arriveerde de jonge koningin Mary Stuart te Leith, en de volgende dag werd tot veler ergernis voor haar de mis bediend. Want voor die tijd mocht dit in het openbaar niet geschieden in enige gereformeerde stad.

Hierover bestrafte Knox enige voorname belijders, die dit toelieten, en bedreigde hen met hetgeen in 1565 hen overkwam. Daaronder waren Argile, Murray en Glencarn, die daarna door de koningin vervolgd werden, en openlijk verklaarden, dat de koningin slechts een stille mis verzocht en verkregen had, en dat zij gehoopt hadden op haar bekering; daarom hadden zij dat met stilzwijgen goedgekeurd, maar nu tot grote droefheid hunner consciëntie, want het was van de kapel tot in alle hoeken van het land gekomen.

Knox in gesprek met de koningin Mary

Daarop toonde Knox de volgende zondag aan, welke gruwelijke plagen God over koninkrijken en volkeren gezonden had, wegens de afgoderij, daarbij zeggende: "Een mis is voor mij vreselijker dan de landing van 10.000 soldaten, om de ganse godsdienst te onderdrukken. Want in onze God is kracht, om menigten te weerstaan en te schande te maken, als wij ongeveinsd van Hem afhingen, hetwelk de vroegere ervaring leerde. Maar als wij onze handen verenigen met afgoderij, zal Gods vriendelijke tegenwoordigheid en troostelijke bescherming ons ongetwijfeld verlaten; en wat zal er dan van ons worden? Helaas! ik vrees dat de ervaring ons dit tot veler smart leren zal."

Daarop werd Knox bij de koningin ontboden, die hem beschuldigde een oproermaker van het volk tegen haar moeder geweest te zijn en nu tegen haar zelf. Hij was de oorzaak der bloedstorting en verrichtte alles door toverij. Hiertegen verdedigde zich Knox met kracht en klem van redenen.

De koningin: Maar gij hebt het volk geleerd een andere godsdienst aan te nemen, dan dat vorsten kunnen toelaten; en hoe kan die leer van God zijn, aangezien God de onderdanen gebiedt hun overheden gehoorzaam te zijn?

Knox: Mevrouw! Gelijk de ware godsdienst haar oorsprong en duur niet ontving van wereldse vorsten maar alleen van de eeuwige God, zo zijn de onderdanen niet gehouden, hun godsdienst te bezweren naar de zin der vorsten. Daniël en zijn metgezellen waren Nebucadnezars en Darius' onderdanen, en nochtans wilden zij niet

⁶ Koningin Marie de Guise stierf 11 juni 1560. De Protestantse adel kwam nu in actie om de Reformatie door te zetten. In die tijd preekte Knox voor korte tijd in St. Andrews. Het Schots Parlement gaf opdracht aan 5 predikanten om een samenvatting te schrijven van de leer van de Reformatie. Knox werd ook uitgenodigd. Na enkele dagen was het geschrift klaar: *The Scottisch Confession of Fath, De Schotse Geloofsbelijdenis*. Tevens werd een boek gepubliceerd met richtlijnen voor kerk en Staat: *Book of discipline* en een boek voor kerkelijke organisatie, *Book of Common Order*.

⁷ In dat jaar werd Knox in rouw gedompeld. Zijn vrouw Marjorie stierf op 30jarige leeftijd in december 1560. Zijn schoonmoeder Elizabeth Bowes nam de zorg van het gezin op zich totdat Kox voor de tweede keer trouwde in 1564 met Margaret Stewart.

van die godsdienst zijn.

Koningin: Gij zijt de kerk niet, die ik koesteren wil; de kerk van Rome wil ik beschermen; want deze is de ware kerk Gods.

Knox: Uw wil, Mevrouw, is geen reden; en uw achting maakt de roomse hoer niet tot de onbesmette bruid van Christus. En verwonder u niet, Mevrouw, dat ik Rome een hoer noem; want die kerk is geheel besmet met allerlei geestelijke hoererij, zowel in leer als in ceremoniën. Ja, ik wil bewijzen dat de Joodse kerk, toen zij Christus kruisigde, zo diep niet ontaard was van de Mozaïsche instellingen, als Rome's kerk afgeweken is van de zuivere waarheid der apostelen.

Koningin: Gij verklaart de Schrift op de ene wijze en zij op een andere wijze; wie zal ik geloven? wie zal rechter zijn?

Knox: Geloof God, Mevrouw, die klaar spreekt in Zijn woord; en verder dan het Woord u leert zult gij noch de een noch de ander geloven. Het Woord Gods is duidelijk in zichzelf; schijnt er enige donkerheid in te zijn, zo verklaart de Heilige Geest, die nooit tegen Zichzelf strijdt, de ene plaats door de andere.

Waarom Knox nog dit toevoegde, volgens Calderwood's *Ware historie van Schotlands kerk* (blz. 31):

"Indien de vorsten hun perken te buiten gaan, zo mag men ze door macht tegenstaan; willen zij moorden in razernij, men moet hun dit beletten, door hun het zwaard te ontnemen, de handen te binden en te bewaren in de kerker, totdat zij weer bij hun zinnen zijn. Dit is geen ongehoorzaamheid, maar rechte gehoorzaamheid."

Bij gelegenheid van de dans der koningin, in 1562, over het gelukken van de aanslagen van haar Franse ooms op de protestantse godsdienst, preekte Knox krachtig over de ijdelheid, onkunde en verachting der wereldse groten omtrent de vroomheid der vromen. Hierover werd hij bij haar beschuldigd van oneerbiedigheid en volksopruiming tegen de koningin. Daarover bij haar ontbodenen door haar werd aangesproken.

Knox antwoordde: "Mevrouw, indien uw oren de gehele zaak gehoord hadden, waarvan ik handelde, dan zoudt gij, indien er in u een vonk van Gods Geest, ja van eerlijkheid en wijsheid is, met recht geen aanstoot genomen hebben aan iets, waarover ik sprak. Mijn tekst was: Ps. 2 : 10. Nadat ik verklaard had, Mevrouw! de waardigheid der koningen en der heersers, en de gehoorzaamheid die men hun verschuldigd is, zei ik: Maar och, wat rekenschap zal het grootste deel der vorsten kunnen geven voor de opperste Rechter, Wiens troon en gezag zij zo schandelijk misbruiken. Salomo's klacht is in deze tijd zeer waarachtig, dat geweld en onderdrukking de troon Gods op aarde bezetten; want terwijl moordenaars, bloeddorstige mensen, onderdrukkers, zich als koningen en prinses durven vertonen en de arme heiligen Gods verbannen en uitgeworpen worden: wat zullen wij anders zeggen, dan dat de duivel bezit van de troon Gods heeft genomen, die vreselijk behoort te zijn voor alle kwaaddoeners en een toevlucht voor armen en onderdrukten."

En met meerdere dergelijke woorden maakte Knox de koningin bekend waarover hij gesproken had. Velen die daarbij stonden, getuigden dat het dezelfde woorden waren, die hij in het openbaar gesproken had.

Hierop zag de koningin om naar enigen, die hem aangeklaagd hadden, en zei tot hem: "Uw woorden zijn scherp genoeg, gelijk gij ze gesproken hebt; maar zij zijn mij toch op een andere wijze verhaald. Indien gij iets van mij hoort dat u mishaagt, kom zelf tot mij, en ik zal u horen."

Waarop Knox zei: "Mevrouw, ik ben geroepen tot de openbare bediening in de kerk

Gods; en ik ben van God gesteld om aller zonden te bestraffen. Ik ben niet gesteld tot ieder in het bijzonder te komen, om hem zijn misdaad aan te tonen, want dat zou een eindeloze arbeid zijn. Indien het Uwe Majesteit behaagt tot de openbare prediking te komen, dan twijfel ik niet, of gij zult ten volle verstaan, wat mij behaagt of mishaaft, zo wel in Uwe Majesteit, als in alle anderen; of indien Uwe Majesteit mij een bepaalde dag of uur wil stellen, wanneer het u behagen zal te horen, de vorm en substantie van de leer, die openlijk voorgesteld wordt aan de kerken van dit koninkrijk, zo wil ik zeer gaarne op uw welgevallen, tijd en plaatsbepaling wachten; maar te komen en aan uw kamerdeur of elders te wachten en dan geen verdere vrijheid te hebben, dan mijn gevoelen in Uwer Majesteits oor te fluisteren, of u te zeggen wat anderen van u denken of spreken, dat staat noch mijn consciëntie, noch mijn beroep toe, dat God mij gegeven heeft."

Aldus vertrok Knox met een tamelijk opgeruimd gelaat, waar sommige roomsen zich aan stootten, zeggende: "Hij is niet bevreesd."

Toen hij dit hoorde, zei hij: "Waarom zou het aangenaam gezicht van een mevrouw mij verschrikken? Ik heb menige vergrimde mannen in 't aangezicht gezien; en nochtans was ik niet te zeer bevreesd."

Toen nu vervolgens de koningin om Knox zond en hem verzocht, het volk en bijzonder de edelen van Schotlands westen te bewegen de hand niet te slaan aan iemand om het stuk der religie, antwoordde hij, dat hij hare Majesteit verzocht de kwaaddoeners naar de wet te straffen, en dat hij dan rust durfde beloven van de zijde dergenen die de Heere Jezus in Schotland beleden; maar indien hare Majesteit de wetten dacht te bespotten, zei hij, te zullen zorgen dat enigen de papisten zouden doen verstaan, dat zij niet zonder straffen geduld zouden worden, in hun openbare belediging van Gods majesteit.

"Zou u dan toestaan, zei de koningin, dat zij mij het zwaard uit de hand nemen?"

Het zwaard der justitie, antwoordde Knox, is Godes, en het is de vorsten en heersers gegeven tot een zeker einde, hetwelk, indien zij overtreden, alzo de boze spaart en de onschuldige onderdrukt. Zij, die in zulk geval in de vreze Gods Zijn oordelen uitvoeren naar Zijn bevel, zondigen niet tegen God, ofschoon de koningen dat niet volbrengen; gelijk zij ook niet zondigen die de vorsten beteugelen opdat zij geen onschuldig bloed in hun toom vergieten.

De koningin, hierover vrij wat ontsteld, ging daarop naar het eetvertrek; doch de volgende dag zei zij tot Knox: "Ik zal alle misdadigers laten dagvaarden, en gij zult weten dat ik de justitie zal oefenen."

"Ik ben dan zeker," antwoordde hij, "dat gij God behagen zult en rust en vrede in uw koninkrijk genieten, hetwelk voor Uwe Majesteit voordeliger is dan al de macht van de paus kan zijn."

Kort daarna bij de zitting van het parlement in maart 1563 bestrafte hij in een predicatie met grote ijver de pracht der vrouwen en haar kleding, maar tevens ook de geringe zorg voor het onderhoud der godsdienst, waarbij hij vooral het oog had op graaf Murray die, ofschoon een vroom man, toch al te veel inschikkelijkheid toonde voor Mary's verlangen naar de mis. Later schreef hij Murray een brief waarin ook deze woorden stonden: "Aangezien ik mij bedrogen zie in mijn verwachting, dat gij God altijd zoudt stellen boven uw eigen drift, en de bevordering der waarheid boven uw eigen oordeel, zo laat ik u over aan uw eigen verstand en aan de besturing van hen die u beter behagen kunnen."

Hierdoor werd de graaf lang van de hervormer vervreemd, zodat er niet de minste

gemeenschap bestond.

Bij het sluiten van het parlement, sprak Knox onderstaande woorden uit in tegenwoordigheid van het grootste deel der leden: "En nu, mijn heren, om eens te eindigen, ik hoor spreken van het huwelijk onzer koningin⁸; doch dit wil ik alleen zeggen, neemt acht op die dag dat, zo wanneer de edelen van Schotland, die de Heere Jezus belijden, toestemmen dat een ongelovige (en alle roomsen zijn ongelovigen) het hoofd van onze koningin zal zijn, zo verbant gij, zoveel in u is, Christus Jezus uit dit koninkrijk. Ja, gij brengt Gods toorn op het land, een plaag over uzelf, en gij zult weinig doen tot troost van onze koningin!"

Hierover voor de koningin geroepen zijnde, zei hij: "Mevrouw, wanneer het God behagen zal, u van de dienstbaarheid der duisternis en dwaling te verlossen, waarin gij opgevoed zijt door gebrek aan de ware leer, zo zal Uwe Majesteit bevinden, dat de vrijheid van mijn tong geenszins aanstotelijk is. Buiten de kansel acht ik, dat weinigen gelegenheid hebben, zich aan mij te stoten; maar daar ben ik geen meester van mij zelf; maar ik moet Hem gehoorzamen, Die mij gebiedt recht uit te spreken, en geen vlees op aarde te vleien."

"Maar," zei zij, "wat hebt gij met mijn huwelijk te doen?"

"Ik ben gezonden," antwoordde hij, "om Christus' evangelie te prediken, aan die mij horen willen. Het bestaat uit twee delen: *geloof en bekering*. Nu, mevrouw, predikende van de bekering, is het nodig, dat der mensen zonden aangeduid worden, opdat zij weten mogen wat zij misdoen. Maar het gaat zo, dat de meesten van uw adel zo overgegeven zijn aan hun lusten, dat noch Gods Woord, noch hun gezag recht in acht genomen worden; en daarom past het mij te spreken, opdat zij hun plicht mogen kennen."

De koningin barstte hierop uit in hartstochtelijk geweën.

Toen dit bedaard was, zei Knox: "Mevrouw, ik spreek in Gods tegenwoordigheid; nooit had ik vermaak in iemands tranen; veel minder kan ik mij verblijden in Uwer Majesteits wenen; maar aangezien ik u geen rechtmatige reden van aanstoot gegeven heb, maar enkel de waarheid sprak, zo moet ik uw tranen liever verdragen, dan dat ik door stilzwijgen mijn consciëntie zou kwetsen, of het belang van het algemeen verraden."

In die tijd bad hij meermalen in het publiek aldus: "Verlos ons o Heere, van de slavernij der afgoderij. Behoed en bewaar ons van de tirannie der vreemden. Houd ons voor een tijd in vrede en eendracht bijeen, indien het Uw welbehagen zij, o Heere!" Gevraagd zijnde, waarom hij slechts voor een tijd om rust bad, antwoordde hij, dat hij niet durfde bidden dan in geloof; en dit verzekerde hem, dat er geen bestendige rust in dit koninkrijk zou zijn, waarin de afgoderij onderdrukt was geweest, maar weer toegelaten werd.

Niet lang daarna nu, in augustus van hetzelfde jaar (1563) wilde men te Edinburg voor enige Fransen op een buitengewone wijze de mis bedienen, in strijd met de wetten des koninkrijks.

Dit was tot grote ergernis van het volk, dat op die zelfde dag het Avondmaal ontvangen had. Daarom pasten enigen op om te zien en op te tekenen wie ter mis zouden gaan, en deze gingen ook met enige anderen in de abdij, waarvan Patrik Crantson tot de priester die de mis bedienen zou, zei, hoe hij dit durfde bestaan, om

⁸ Mary Stuart, kwam vanuit Frankrijk terug naar Schotland op 19 augustus 1561. Ze nam intrek in het paleis Holyrood House te Edinburg. Ze trad in juli 1565 in het huwelijk met haar neef Henri, Lord Darnley; die in 1567 werd vermoord.

openlijk de wetten te overtreden, wijl de koningin er niet bij tegenwoordig was?

Doch de roomsen kwetsten één hunner, en brachten dit zo hatelijk aan de koningin over, dat zij zonder enig uitstel die Crantson en een Andrews Armstrong dagvaarde tegen 24 oktober als schuldig aan verraad, omdat zij waren binnengedrongen in het paleis van de koningin, zoekende dit te beroven; zodat het bleek dat men, onder deze voorgewende misdaden, dorste naar onschuldig bloed.

Daarom vond men goed dat Knox aan de broeders in alle delen van het rijk zou schrijven ter hunner onderrichting, en ter voorkoming van het gedreigde kwaad. Hij schreef op 23 oktober een brief waarin hij het gevaar van Gods kerk en de onrechtvaardige behandeling aantoonde, en hun tegenwoordigheid op de gezette dag verzocht, alsmede troost en hulp, overeenkomstig hun beloften en plechtig verbond, om de broeders bij te staan. Dit recht zo veel teweeg, dat er uit elke provincie een bepaald getal afgevaardigden verscheen.

Maar deze brief geraakte in handen van de bisschop van Rosse, een gezworen vijand van de waarheid, en vooral van Knox, wegens zijn vrijmoedig spreken, en ook omdat hij gezegd had, dat een bisschop, die de inkomsten geniet en zijn kudde niet weidt, een dief en moordenaar was.

Deze zond die brief met zijn advies aan de koningin te Stirling. Op het lezen van die brief besloot haar kabinetsraad dat Knox' doen verraad was, waarover de koningin zeer blij werd, om zich alzo op haar grootste vijand, zo zij meende, te wreken. Zij liet de gehele raad en al de heren samenroepen tegen het midden van december, terwijl de beschuldiging tegen Knox allerwege verspreid werd.

Kort te voren kwam de meester van Maxwel tot hem, die grote gemeenschap met hem gehad had, en zei, dat hij de koningin voldoening geven moest over dat schrijven en dat bijeenroepen der broeders, de vazallen van de koningin.

Maar Knox antwoordde hem, dat hij wist, niets tegen haar misdreven te hebben, en dat de samenroeping om een rechtvaardige oorzaak, zonder beschuldiging geschied was.

En toen Maxwel daarop antwoordde: "Wees verzekerd dat men u niet meer zal helpen, gelijk men u geholpen heeft," antwoordde Knox: "Indien God mijn Vriend blijft, gelijk ik verzekerd ben, dat Hij door Zijn genade zal blijven, zolang ik aan Zijn belofte hang en Zijn eer boven mijn leven stel en boven mijn werelds voordeel, zo vraag ik er weinig naar, hoe de mensen zich tegen mij gedragen."

Met dezelfde bedoeling kwam ook de advocaat Johan Spence van Condie bij hem, maar toen hij Knox gehoord en de kopie van zijn brief gelezen had, zei hij: "Ik dank God, dat ik gekomen ben met een verschrikt en bedroefd hart, maar nu zeer vrolijk vertrek, omdat ik u zo moedig in het midden van deze troebelen bevind; en bovendien, omdat gij niet zulk een stuk begaan hebt als men u nagaf; men zal u wel beschuldigen, maar God zal u bijstaan."

Ook ontboden hem de graaf van Murray en de secretaris Lethington, die een gelijke beschuldiging deden horen, en beweerden dat er voor hem geen hoop was dan in zijn onderwerping aan hare Majesteit.

Maar Knox antwoordde: "Ik prijs God door Jezus Christus dat ik geleerd heb niet te vrezen de dingen die de goddeloze menigte vreest; ik heb het getuigenis van een goede consciëntie, dat ik aan de koningin geen aanstoot gegeven heb. Want ik heb niet, dan mijn plicht gedaan, en zo is dan mijn hoop, dat mijn God mij geduld zal geven om te dragen hetgeen volgen zal."

Weinige dagen daarna werd Knox voor de koningin en de raad geroepen. De secretaris Lethington zei hem, dat de koningen onderricht was, dat hij beroerte tegen haar

trachtte te verwekken onder haar onderdanen. Als bewijs bracht hij bij een van zijn brieven, die hij voor de zijne erkende. De koningin ondertussen ziende, dat hij blootshoofds stond aan 't lagereind der tafel begon eerst te meesmuilen en daarna luid te lachen, zeggende: "Dat is een goed begin; maar weet gij wel, mijne heren, waarom ik lach? Dat mens heeft mij doen wenen, en liet zelf niet een traan; ik zal nu zien of ik hem bedroeven kan."

Hierop zei de secretaris: "Zijt gij niet van hart bedroefd, dat zulk een brief uit uw pen gevlogen is, en dat zij in de handen van zo vele mensen geraakt is?"

Knox antwoordde: "Eer ik leedwezen toon, moet mijn misdaad aangewezen worden."

"Misdad," zei Lethington; "al was er geen andere dan de samenroeping van des koningins onderdanen, zo kan de misdaad niet geloochend worden."

"Mijnheer," zei Knox, "herinner u, daar is onderscheid tussen een wettige en onwettige samenroeping; indien ik in deze schuldig geweest ben, zo heb ik menigmaal misdaan, sinds ik de laatste keer in Schotland kwam. Want wat samenroeping is er sindsdien geweest, waartoe mijn persoon niet gediend heeft? En voor die tijd heeft niemand mij dit als een misdaad ten laste gelegd."

"Toen was toen," zei Lethington; "en nu is nu. Thans hebben wij zulk een samenroeping niet van node, gelijk wij soms gehad hebben."

"De tijd," antwoordde Knox, "die geweest is, is nu voor mijn ogen. Want ik zie de arme gemeente in geen minder gevaar dan tevoren; uitgenomen dat de duivel een momaangezicht heeft gekregen. Vroeger kwam hij in zijn eigen gedaante, en werd hij door openbare tirannie ontdekt, zoekende het verderf van allen die de afgoderij weigerden te plegen. En ik acht dat gij bekennen zult, dat de broeders zich wettig vergaderden tot bescherming van hun leven. Nu komt de duivel, onder de dekmantel van gerechtigheid, om door listig bedrog datgene te doen, wat God hem niet door geweld wilde laten doen."

Na een lang verhoor zei de secretaris, dat hij die avond wel naar huis kon gaan.

"Wel," zeide Knox, "ik dank God en Hare Majesteit; en ik bid God, mevrouw, dat Hij uw hart zuivert van de papisterij, en dat Hij u bewaart voor de raad van vleiers; want hoe aangenaam zij ook mogen zijn voor uw oor, en uw verdorven genegenheden voor een tijd, zo leert ons toch de ervaring, in welke verwickelingen zij vermaarde vorsten gebracht hebben."

Vervolgens werd Knox in tegenwoordigheid van de koningin en door de gehele adel vrij verklaard; want de ganse vergadering verstond, dat hem zulk een last gegeven was, om de broeders in alle kwartieren te waarschuwen voor het aanstaande gevaar; en besloot derhalve, die daad goed te keuren als niet alleen door hem verricht maar op last van de ganse vergadering uitgevoerd.

In juni van het jaar 1564, toen er een nationale Synode gehouden werd, was er tussen Knox en de secretaris Lethington een lange samenspraak, in het bijzijn van vele edelen en onderscheiden leraars, over het bidden voor hare Majesteit en over het stuk van gehoorzaamheid aan de hoogste regering des lands. Knox bad God om bekering der koningin, onder voorwaarde, indien het Gods welbehagen was, en noemde haar een slavin der ongerechtigheid. Verder leerde hij, dat niet alleen Gods dienaars de fouten der koningen en koninginnen bestraffen mogen, daar hun zonden de staat schadelijker zijn dan de zonden van geringere personen, maar ook dat wederstand geboden mag worden, zonder dat Gods ordianties overtreden worden. Hij beriep zich zelfs op het volk Israëls, dat Saul wederstond, wjl hij bij de levende God gezworen had, dat Jonathan zou sterven en zij Jonathan verlost.

Na die tijd werden de leraars, die de zonden van het hof nauwkeurig bestrafden en daarom *preciesen* genoemd werden, door de hovelingen voor monsters gehouden. Dies zei Knox tegen hen in zijn preek: "t Komt ons ter ore dat wij lasteraars genoemd worden, waarover wij wel verwonderd maar niet beschaamd zijn; aangezien de waardigste dienstknechten Gods, die vóór ons werkzaam waren in het Woord, altijd die naam gedragen hebben; maar tot u zeg ik, dat diezelfde God, die van den beginne de verachting van Zijn Woord gestraft heeft, en Zijn wraak over zulke trotse spotters uitgegoten heeft, u niet zal sparen. Ja, Hij zal u niet sparen voor de boze ogen van dit boze geslacht, om welks vermaak gij alle gezonde vermaning veracht. Hebt gij niet een groter man dan iemand van u zien zitten waar gij zit (dit was de graaf van Huntley), die zijn muts over zijn ogen trok, wanneer afgoderij, toverij, doodslag, onderdrukking enz. bestraft werden? Was niet zijn gewone zeggen: "als die guiten hun bekomst gelasterd hebben, dan zullen zij wel stilzwijgen." Hebt gij niet gehoord dat hem in 't aangezicht aangezegd is, dat God die lastering zou wreken, zelfs voor hen die getuige waren van zijn ongerechtigheid? Door uw handen heeft God het bedreigde oordeel uitgevoerd. Maar wat verbetering kan er in u bespeurd worden? De afgoderij was nooit in groter rust; de deugd en deugdzamen nooit in groter verachting; de fouten waren nooit stouter en de straf nooit minder gevreesd. En nochtans, wie bestuurt de koningin en het hof? Wie anders dan de protestanten? O, ijselijke lasteraars van God en Zijn heilig evangelie. Beter waren het u, ronduit Christus Jezus te verzaken, dan aldus Zijn gezegend evangelie te bespotten. Indien God u niet straft, zodat deze eeuw uw straf niet zal zien, zo bestuurt mij niet de geest van een rechtvaardig oordeel."

Knox opnieuw beschuldigd door de Raad en de koningin, 1565

Toen nu in het volgende jaar (1565), de heer Hendrik Darley met de koningin getrouwd was, zonder toestemming van de Staten, en de koning diezelfde dag om de protestanten te behagen te Edinburg in de grote kerk was, predikte Knox over Jes. 26 : 13, en zeide, dat God, om de zonden des volks, in de regering kinderen en vrouwen zou zetten en rechtvaardig Achab en zijn nakomelingen strafte, omdat hij de hoer Izebel niet tot tucht wilde brengen.

Hierover werd hij tot rekenschap geroepen. Maar toen zei hij zelfs meer dan in zijn preek, nl. dat gelijk de koning, om de koningin te behagen, ter mis gegaan was en de Heere God onteerd had, zo zou God haar in Zijn rechtvaardigheid tot een middel van zijn ondergang maken.

Dit gebeurde ook kort daarna. Maar de koningin werd hierover vergramd, waarom hem het preken verboden werd.

Deze preek liet hij drukken, gelijk ze ook te lezen staat aan het einde van de *Historie der Schotse kerk*, om aan de wereld bekend te maken, wat grond daar was om zo met hem te handelen.

In zijn brief aan de lezer schreef hij: "Ik durf niet loochenen, dat God mij geheimen geopenbaard heeft, die aan de wereld onbekend zijn; ook dat Hij mijn tong gemaakt heeft tot een bazuin, om koningen en volken te waarschuwen; ja dat Hij mij zekere grote verandering ontdekt heeft, toen niets zodanigs gevreesd werd of ook maar enigszins bleek. De wereld, hoe blind zij ook is, kan niet loochenen, dat een deel daarvan vervuld is; en de rest, helaas, vrees ik, zal zeer spoedig volgen, en volkomener dan mijn droevig hart wenst. Niettegenstaande dat, heb ik mij altijd onthouden iets in geschrift te stellen, tevreden zijnde de last van Hem die mij gebod te roepen, gehoorzaam te zijn. Indien iemand vraagt, waartoe deze predikatie uitgegeven is en grotere zaken nagelaten, antwoord ik: "Om dezulken die de satan niet geheel verblind heeft, te laten zien, aan welke kleine zaken men grote aanstoot neemt. Hierom ben ik

van mijn bed geroepen voor de Raad, en na lang debat werd mij door sommigen verboden te Edinburg te prediken, zolang als de koning en de koningin in de stad waren."

Hij schreef die preek om die te laten drukken op 19 augustus 1565, toen het kasteel van Edinburg schoot op de verbannen om Christus' wil, en daarom besloot hij aldus: "Heere in Uw handen beveel ik mijn geest; want het verschrikkelijk donderen van het kanon, en het geraas der wapenen doorsnijdt mijn hart zo, dat mijn ziel dorst om te sterven. Zijt Uw kudde, o Heere, genadig; en als het U zal behagen, maak een eind aan mijn ellende."

Nog in hetzelfde jaar kwam de Nationale Synode tezamen, waarin o.a. werd besloten tot een openbare vastendag. Knox met Craig, predikanten te Edinburg, werd opgedragen om de redenen tot die vastendag op geschrift te stellen, waartoe ook gerekend werd het verdragen van de openbare afgoderij, en dat men het koninkrijk hetwelk God eens gezuiverd had, weer door die gruwel liet verontreinigen; ja, dat sommigen, die God vroeger had gebruikt om die goddeloosheid te verhinderen, de voornaamsten waren geweest om haar weer in te laten, en uit te voeren zelfs daar waar men haar vroeger verfoeide. Toentertijd bad Knox in veler bijzijn om Gods vergevende genade, wijl hij meende niet getrouw genoeg geweest te zijn in het onderdrukken van de eerste beginselen; ja, zelfs sommiger ijver meer verflauwd dan aangevuurd had.

Tevens besloot die Synode, om een broederlijk schrijven te richten tot de bisschoppen van Engeland om hen te bidden dat zij zacht zouden handelen met de predikanten omtrent het witte overkleed en ander gewaad. Knox verzocht zijnde om die brief te schrijven zei o.a.: "Indien 't witte overkleed, de monnikskap en de priesterrok livreen der afgodendienaars, zelfs in het plegen van afgoderij, geweest zijn, wat heeft de prediker van Christelijke vrijheid en de openbare bestraffer van bijgeloof te doen met die droesem van dat roomse beest? Ja, hoe zou hij niet behoren te vrezen, aan zijn hand of aan zijn voorhoofd te nemen de gedaante en het merkteken van dat hatelijke beest. Indien het bevel der overheid uw en uwer broederen consciëntie verder iets opdringt, dan zij kunnen dragen, zo verzoeken wij dat gij gedenkt dat gij genoemd wordt het licht der wereld en het zout der aarde. Allen die in burgerlijke betrekking zijn, hebben in hun inzettingen Gods licht niet schijnende voor hun ogen, maar hun genegenheden smaken dikwijls naar de aarde en naar wereldse wijsheid; en daarom oordelen wij, dat gij uzelf vrijmoedig dient te stellen tegen alle macht, die zichzelf wil of durft verheffen tegen God en tegen al dezulken, die de consciëntie der gelovigen verder belasten dan Gods eigen Woord doet."

Omstreeks deze tijd schreef Knox zijn voorrede voor het vierde boek van zijn *Historie van de Reformatie in Schotland*, en had daarin deze woorden: "Aangaande de leer door onze leraars geleerd, en de bediening der sacramenten in onze kerken, durven wij bevestigen dat er heden geen koninkrijk op aarde is, hetwelk ze in grote zuiverheid heeft; ja wij moeten de waarheid spreken, wie wij ook aanstoot geven. Daar is geen koninkrijk, hetwelk ze in zulk een zuiverheid bezit. Want alle anderen, hoe oprecht ook de leer zij, die van sommigen geleerd wordt, behouden in hun kerken, en in de bediening, enige voetstappen van de antichrist.

Maar Gode zij alleen de lof! wij hebben niets in onze kerken, dat ooit van de mens der zonde afvloeyde; en dit erkennen wij de kracht te zijn, die ons van God gegeven is, dat wij onszelf niet wijs achten in eigen ogen, maar daar wij verstaan dat onze wijsheid

enkel dwaasheid is voor onze God, zo legden wij die af, en volgden alleen datgene wat wij bevonden door Hem goedgekeurd te zijn."

In dezelfde voorrede schreef hij de verstrooiing en verbanning der goede vromen, die in dat jaar geschiedde door de koningin en het hof, toe aan het verdragen van de koninklijke mis en afgoderij, en aan het verkiezen van vleselijke vermaken boven de waarheid, gerechtigheid en godsdienst.

In 1567 koos het Parlement tot regent van het koninkrijk, gedurende de minderjarigheid van Jacobus VI, de graaf van Murray, James Stuart. Deze deed, gelijk hij van den beginne gedaan had, veel goed voor de kerk; maar op 23 januari 1570 werd deze vrome graaf vermoord tot grote droefheid van al de vromen. De volgende zondag, toen Knox preekte,⁹ vond men onder de briefjes dergenen die de gebeden der kerk verzochten ook een met deze woorden: "Neem in uw gebed de man op die gij voor een God hield."

Aan het eind der preek zei Knox, dat hij dat verlies voor de kerk en de staat van Schotland betreurde, er bijvoegende, dat er iemand in de vergadering was, die de verschrikkelijke moord tot stof van blijdschap maakte, waarover alle mensen moesten treuren. "Ik zeg hem," zei Knox, "dat hij zal sterven, en over hem niemand zal treuren."

Deschrijver van dat briefje was een jonge edelman van grote talenten, Thomas Metteland. Thuis komende zei hij tot zijn zuster, dat Knox gepraat had over iemand die hij niet kende. Zijn zuster antwoordde echter met tranen in de ogen, dat niet een van Knox' bedreigingen zonder uitwerking ter aarde gevallen was. En zo ging het ook. Die edelman ging kort daarop over zee en stierf in Italië; hij had geen bekende om hem bij te staan, veel minder om hem te beklagen.

Knox gedwongen naar St. Andrews, 1571

Knox nu, Edinburg verlaten hebbende en te St. Andrews gekomen zijnde, werd er zwak en ziekelijk, zowel van ouderdom als van de bestaande beroerten.

In die tijd zond hij aan de algemene Synode, die te Stirling zou samenkomen, deze brief: "Dewijl de bestendige verzwakking mijner natuurlijke kracht mij bedreigt met een zeker en spoedig afscheid uit de ellende van dit leven, zo vermaan ik u, broeders, ja gelast u in de vreze Gods, acht te geven op uzelf, en op de kudde, over welke God u tot dienaars gesteld heeft. Hoe gij u gedragen moet, behoef ik nu niet uit te drukken. Maar ik durf niet vergeten u te gelasten getrouw te zijn, en ontrouw zult gij gerekend worden voor de Heere Jezus, indien gij met uw toestemming, direct of indirect, onwaardige mannen in de predikdienst der kerk laat instoten, onder wat voorwendsel het ook zij. Gedenk aan de Rechter voor Wie wij rekenschap moeten afleggen, vermijdt dat kwaad, gelijk gij het helse vuur zoudt willen vermijden. Ik stem toe, dat dit een zware strijd zal zijn; maar daar is een tweede, die zwaarder zijn zal, dat is, te wederstaan de onbarmhartige inslokkers van het erfdeel der kerk. Indien de mensen de

⁹ Knox zei ondermeer: ...Uw beeld o God, straalde er zo helder in deze man, dat de duivel en het volk, waarvan deze de vorst is, het niet konden dulden, etc. In de dienst van de bijzetting van Murray in de St. Giles kerk preekte Knox over: *Zalig zijn de doden die in de Heere sterven*. Het land kwam in grote opschudding. De koningin was inmiddels afgezet, maar haar volgelingen spraken ervan om de regering omver te werpen.

Sommige van Knox vrienden en medestanders wenden zich van hem af. Onder hen was William Kirkcaldy, commandant van het kasteel te Edinburg. William was eens een beste vriend van Knox, toen beiden op de galeen roeiden. Knox werd gedwongen op 5 mei 1571 de stad te verlaten en naar St. Andrews te verhuizen. Pas na 31 juli 1572 kon hij met zijn gezin terugkeren. Intussen was Knox, die nooit sterk was, zeer verzwakt door een hersenbloeding in oktober 1570.

kerk beroven willen, zo laat het hun doen op hun eigen gevaar der verdoemenis af; maar hebt geen gemeenschap aan hun zonden, van wat staat of rang zij ook zijn, noch door toestemming, noch door zwijgen. Maakt door een openbare protestactie aan de wereld bekend, dat gij onschuldig zijt aan zulke roverij, en dat gij hiervoor vergoeding zult zoeken bij God en mensen. God geve u wijsheid, kracht en moed in zulk een goede zaak.

St. Andrews, 13 augustus 1571."

In 1572 begon het hof, en inzonderheid de graaf van Mortoun, er zeer op aan te dringen, dat er bisschoppen aangesteld zouden worden. Douglas werd tot bisschop van St. Andrews verkozen, waar Knox toen stond. Hij weigerde echter de bisschop te bevestigen; ja sprak zelfs voor de schare een anathema uit over de geveer en de ontvanger.

Toen hem enigen beschuldigden, dat hij dit uit afgunst gezegd had, omdat hij zelf geen bisdom verkregen had, zuiverde hij zich daarvan, zeggende: "Ik heb een groter bisdom geweigerd, dan dit ooit was; hetwelk ik had mogen hebben door de gunst van grotere personen, dan hij het zijne heeft. Ik was er tegen en spreek er tegen, tot ontlasting van mijn consciëntie."

En toen Knox voorts hoorde (wegens zijn zwakheid moest hij thuis blijven, uitgenomen, als hij preken moest) dat die Douglas nog verscheiden andere ambten had, klaagde hij, dat zo veel ambten op de rug van een oud man geladen werden, die twintig mannen van de beste gaven niet konden dragen. Hij zei daarbij, *dat hij in schande zou komen en gebroken zou worden.*

Na die tijd had Douglas ook niet de eer, goederen en gezondheid, die hij te voren had. Mortoun en zijn vrienden namen een groot deel van zijn inkomsten. En was hij, wegens zijn lichaam, onbekwaam om te reizen, hij was het nog meer in zijn tong om te leren; en het hof achtte hem weinig; zo dat hij van zijn bisschopstittel niet veel voordeel had.

In deze tijd schreef Theodorus Beza, door Knox naar het schijnt, van die bisschoppenaanstelling onderricht, een brief aan Knox, waarin hij de grote gave Gods erkende, dat de kerk van Schotland de zuivere godsdienst en een goede tucht om de leer vast te houden bezat. Hij bad Knox en zijn arbeiders, om die twee zaken vast te houden, en te bedenken dat, indien de ene verloren ging, de andere niet lang kon duren.

"Maar" zei hij, "ik wilde dat gij, mijn lieve Knox, en de andere broeders bedachten, hetgeen voor ogen is; dat, gelijk bisschoppen het pausdom voortbrachten, die valse bisschoppen, het overblijfsel van het pausdom, het lichtzinnige leven in de wereld brengen. Zij, die het goede en de welstand der kerk wensen, dat die zich wachten voor deze pest. En aangezien gij die plaag al intijds op de vlucht gebracht hebt, zo bid ik van harte, dat gij ze nooit weer inlaat; al schijnt ze liefelijk, onder het voorwendsel en de kleur van de enigheid te behouden; welk voorwendsel de vaders, ja velen van de besten bedrogen hebben."

Knox terug in Edinburg en zijn einde, 1572

Op 13 augustus 1572 keerde Knox terug naar Edinburg, waar hij in de grote kerk wegens zwakheid niet leren kon, maar in het tolhuis voor enigen preekte over Christus' lijden, waarmee hij begeerde zijn bediening te eindigen.

Voelende, dat zijn einde nabij was, verzocht hij, dat een waardig man in zijn plaats verkozen zou worden; zodat door hem en andere kerkenraadsleden James Lawson

werd gestemd, die professor te Alberdeen was. Enige afgevaardigden werden benoemd, om hem te verzoeken, die benoeming aan te nemen. Mr. Knox onderschreef ook dat verzoek, daarbij voegende in het Latijn: "Haast u, mijn broeder, anders zult gij te laat komen."

Dit deed Lawson zijn reis bespoedigen. Gekomen zijnde, preekte hij tweemaal met goed genoegen der gemeente. De dag zijner bevestiging gekomen zijnde, wilde Knox zelf prediken, ofschoon hij zeer zwak was. Hij deed het echter met zulk een vurigheid des geestes, als men zich niet herinnerde. In 't eind riep hij God tot Getuige aan, dat hij met een goed geweten onder hen gewandeld had, niet zoekende mensen te behagen, noch zijn eigen of andere driften te dienen maar dat hij in alle oprechtheid en waarheid het evangelie van Christus gepredikt had. En hij wekte zijn hoorders op met zeer krachtige en bewegelijke woorden, vast te staan in 't geloof, hetwelk zij ontvangen hadden. Daarna smeekte hij Gods zegen vurig af en nam biddende zijn laatste afscheid. (9 november 1572)

In huis gebracht zijnde, moest hij die middag zijn bed houden; maar enkele dagen daarna stond hij op, in de mening dat het zondag was, om in het tolhuis te preken, maar kon nauwelijks op de stoel blijven zitten. Want hij had die nacht gepeinsd over Christus' opstanding; en menigmaal wenste hij, mediterende te sterven, gelijk het ook geschied is.

In zijn ziekte, werd hij door onderscheiden mensen bezocht, tot wie hij zeer troostrijk sprak. Onder anderen ook tot graaf Mortoun, tot wie hij zei: "Mijnheer, God heeft u vele zegeningen, wijsheid, eer, adel, rijkdom en vele goede en grote vrienden gegeven. Hij staat nu op het punt om u te verhogen tot zegen van het koninkrijk (de graaf van Marre, laatst regent zijnde, was juist gestorven). Ik gelast u in Gods naam, gebruik die zegeningen beter, dan gij tevoren gedaan hebt, zoekende eerst Gods eer en de bevordering van Zijn evangelie, het onderhoud van de kerk en predikdienst; en wees dan zorgvuldig voor de koning en het rijk, om zijn goed en de welvaart van het rijk te bevorderen. Indien gij aldus doet, zal God met u zijn en u eren; indien anders, zal Hij u van al die weldaden beroven, en uw einde zal schande en smaad zijn."

Deze woorden bracht de graaf zich te binnen, negen jaren daarna, toen hij gevonnist werd, omdat hij de moord van des konings vader verborgen had; zeggende, *dat hij John Knox een waar profeet bevond te zijn, en dat hij de waarheid zijner woorden ondervond.*

Toen Knox door een hoest zo zwak werd, dat hij zelf niet meer hardop in de Schrift lezen kon, liet hij zich elke dag voorlezen Johannes 17, Jesaja 53, een of twee hoofdstukken uit de brief aan Eféze, en zulke psalmen als hem goed dacht.

Daarna liet hij tot zich roepen Lindsey, Lawton en de ouderlingen en diakenen van de kerk, en zei tot hen: "De tijd nadert, waarnaar ik zo lang gedorst heb, om van al mijn zorgen ontslagen te worden en voor eeuwig met mijn Zaligmaker te zijn. En nu, God is mijn Getuige, Wie ik diende met mijn geest in het evangelie Zijns Zoons, dat ik niets geleerd heb dan het ware en oprechte Woord Gods; en dat het eind van al mijn lering was om de onwetenden te onderwijzen, de zwakken te bevestigen, en de consciënties van hen te vertroosten, die verootmoedigd waren onder hun zonden, en neerslachtig door Gods bedreigingen. Ik weet wel, dat de trotsen en wederspannigen gelaakt hebben en nog mijn grote scherpheid en gestrengheid laken. Maar God weet, dat ik nooit in mijn hart de persoon haatte, tegen wie ik Gods oordelen uitdonderde; ik haatte alleen hun zonden en trachtte naar vermogen hen voor Christus te winnen. Dat ik niemand ontzag van wat staat hij ook was, deed ik uit vrees voor mijn God, die mij

in de bediening gesteld heeft, en die mij tot rekenschap zal roepen.

Nu broeders; u aangaande, heb ik niets meer te zeggen, dan u te waarschuwen, dat gij acht neemt op de kudde, waarover God u tot opziens gesteld heeft, en welke Hij verlost heeft door het bloed van Zijn eniggeboren Zoon. En gij, Lawson, strijd de goede strijd, doe het werk des Heeren met kloekmoedigheid, en met een gewillig hart, en God zegene u uit de hoogte, en ook de kerk, die u aanbevolen is, tegen wie, zolang zij in de waarheid blijft, de poorten der hel niets zullen vermogen."

Hij vermaande hen zich niet bij het kasteel te voegen, hetwelk de partij der koningen hield tegen de koning en de staten, zolang het bleef gelijk het was, en niets met die factie te doen te hebben.

Lethington, zei hij, was de voorname oorzaak van al de beroerten, beide in Engeland en Schotland verwekt; en dat, hetgeen hij tegen hem en de heer Kirkcaldie van de Grange verkondigd had, dadelijk gebeuren zou. Daarna beval hij hen Gode aan in het gebed, en gingen zij met tranen van hem weg.

Toen Lindsey hem kwam bezoeken, zei hij: "Ik heb de ganse dag gewenst u bij mij te hebben, opdat ik u zenden mag naar die man op het kasteel (namelijk de heer Kirkcaldie, de kapitein). Gij weet, dat ik hem zozeer bemind heb; ik bid u, ga, en zeg hem, dat ik u tot hem gezonden heb, om hem nog eens te waarschuwen en hem in Gods naam te gebieden, die zaak te verlaten en het kasteel op te geven; dat, indien hij niet wil, de rotssteen waarop hij vertrouwt, niet beschermen zal, en dat hem de vleselijke wijsheid van die man, die hij een halve God acht (Lethington) geen hulp zal geven, maar dat hij met schande over de muren gebracht, en met zijn gelaat tegen de zon opgehangen zal worden. Zo heeft God mij verzekerd."

Lindsey meende, dat dit een harde boodschap was; nochtans ging hij heen en bracht ze over.

De kapitein was bewogen, totdat Lethington kwam, die zei: "Ga, zeg tot Knox, dat hij maar een stinkende profeet is."

Lindsey rapporteerde, hoe zijn boodschap aangenomen was; waarop Knox zei: "Ik heb God over die twee mannen geraadpleegd; ik ben bedroefd, dat het de kapitein zal overkomen, doch God verzekert mij, dat er barmhartigheid voor zijn ziel is; aangaande de andere heb ik geen grond, dat het wel met hem zal zijn."

Gelijk Knox zei, is het ook geschied. Een jaar daarna werd het kasteel overgegeven; de kapitein werd opgehangen bij het kruis te Edinburg, die aan Lindsey verzocht hem te verhalen, wat Knox van hem gezegd had; en zulks gedaan zijnde, was hij zeer getroost. Hij verzocht Lindsey ook, hem naar het schavot te vergezellen, zeggende: "Ik hoop, dat, wanneer de mensen denken, dat ik al dood ben, ik een teken zal geven van verzekering van Gods barmhartigheid aan mijn ziel, volgens hetgeen die man Gods gesproken heeft."

Zo werd hij omtrent 4 uur 's middags van de ladder gestoten, zijn gelaat wendende naar 't oosten; maar kort daarna keerde hij zich naar het westen, en bleef zo met zijn aangezicht tegen de zon hangen, volgens Knox' voorspelling. Lindsey merkte op, dat, toen allen meenden dat hij reeds dood was, hij zijn handen ophief, die voor hem gebonden waren, en liet ze wederom zachtken vallen. Dit bewoog hem, om met grote stem God te verheerlijken voor allen die tegenwoordig waren.

Doch Lethington vergiftigde zichzelf, gelijk men meende, om meerdere straf en schande te ontgaan; zijn lichaam lag zolang onbegraven, dat de wormen er uitkropen, tot onder de deur van het huis, waar hij gelegd was.

Op 23 november, een sabbath, zei Knox, nadat hij wat stil gelegen had: "Ik heb de

twee vorige nachten liggen peinzen over de treurige staat der kerk, ik heb er God over aangeroepen en haar Christus, haar Hoofd, aanbevolen; ik heb gevochten met geestelijke boosheden, maar overmocht; ik ben in de hemel geweest en heb er hemelse vreugde gesmaakt."

Daarna herhaalde hij het Gebed des Heeren en de 12 artikelen des geloofs, en verklaarde iedere bede en ieder artikel kort.

Vervolgens enigen tot hem komende, met de vraag, of hij ook pijn had, antwoordde hij: "Thans niet meer, ik ben tevreden, indien het Gods welbehagen is, hier zeven jaren te liggen; ik acht dat geen pijn, hetwelk het eind van alle kwellingen en het begin van een eeuwige vreugde zal zijn."

Als zij meenden, dat hij sliep, mediteerde hij en riep uit: "Heere, geef ware herders aan Uw kerk, opdat de zuiverheid der leer mag blijven. Herstel de vrede in dit rijk; geef godzalige overheden; *Heere, in Uw handen beveel ik lichaam en ziel. Kom, Heere Jezus, dierbare Jezus, in Uw handen beveel ik mijn geest.*

O, dient de Heere in vreze, en de dood zal u geen kwelling zijn. Gelukzalig is de dood van hen, die deel hebben aan Christus' dood."

Toen de dokter 's avonds bij hem kwam en vroeg, waarom hij in zijn slaap zo zuchtte, antwoordde hij: "In mijn leven werd ik menigmaal aangevochten door satan in verscheiden verzoekingingen, en menigmaal heeft hij mijn zonden mij in het aangezicht geworpen, om mij tot wanhoop te brengen. Maar God gaf mij kracht, om al zijn verzoekingingen te overwinnen. Nu echter heeft die boze slang die nooit ophoudt van verzoeken, een andere koers genomen en zocht mij wijs te maken, dat al mijn werk in de predikdienst, en mijn getrouwheid, de hemel en het eeuwige leven verdiend heeft, opdat ik zou roemen in mijzelf. Maar geloofd zij God, die mij deze tekst te binnen bracht: "Wat hebt gij, dat gij niet ontvangen hebt;" en "niet ik, maar de genade Gods, die met mij was." Hiermee is hij beschaamd weg gegaan, en hij zal niet weer terug keren. En nu ben ik zeker, mijn strijd is ten einde; en ik zal zonder lichaamspijn of ontsteltenis des geestes, binnenkort dit sterfelijke en ellendige leven verwisselen met dat gelukzalige en onsterfelijke, hetwelk nooit eindigen zal."

Op 24 november liet hij zich 1 Corinthe 15 voorlezen; kort daarop door zijn vrouw Johannes 17, waar ik, zei hij, *mijn eerste anker geworpen heb.*

Voor half tien zei de dokter na het gebed tot hem: "Mijnheer, hebt gij het gebed gehoord?"

Hij antwoordde: "Och of God gave dat gij en anderen het gehoord hadden zoals ik; ik prijs God voor dat hemels geluid."

's Nachts elf uur overleed hij in grote vrede, die hij uitdrukte met tekenen en woorden, oud 67 jaar.

Beza noemt hem *de grote apostel der Schotten*, en vat al zijn lof in weinig woorden, hem noemende, de grote Knox.

Thomas Smetoun in zijn levensbeschrijving geeft hem deze lof: "Van wie ik niet weet, opdat ik de waarheid zegge en recht uitspreke, of God ooit een vromer hart en groter verstand in een broos en zwak lichaam gesteld heeft."

Zijn lichaam was zo zwak dat het bericht van de Parijse bloedbruiloft 24 augustus 1572, hem bijna ontzielde.¹⁰

¹⁰ Knox moest de kansel opgedragen worden. Hij preekte met zoveel vuur als tevoren en donderde de wraak van de hemel uit over de valse verrader, de koning van Frankrijk.

De graaf van Mortoun tot regent verkozen op Knox' sterfdag, gaf als 't ware dit grafschrift: "Hier ligt een man die in zijn leven nooit het aangezicht van een mens vreesde; die dikwijls bedreigd werd met zwaard en degen, maar evenwel zijn dagen in vrede en ere geëindigd heeft."

In de *Waarachtige historie van de kerk van Schotland* geeft Calderwood van hem dit getuigenis: "Knox scheidde uit dit leven op 24 november 1572, het licht en de troost van onze kerk, een voorbeeld van heiligheid voor leraars, van gezondheid in de leer, en kloekmoedige vrijheid in het bestraffen van iedereen."

Bisschop Ridley, ofschoon in enige denkbeelden van hem verschillende, schreef aan Gryndal, dat hij een man was van een goed verstand, van vele geleerdheid, en van ernstige ijver. In welsprekendheid en krachtige uiting van zijn gevoelens, hetzij in woord of geschrift, ging hij alle anderen van zijn stand en natie te boven; hoever hij in de godgeleerdheid was, kan blijken uit zijn werk over de predestinatie. Ongelooflijk was het gevolg zijner moeite, om het evangelie en de Reformatie te planten, totdat de godsdienst zo bevestigd was, dat een papist zijn hoofd haast niet durfde opheffen en de roomse godsdienst belijden; hij alleen deed meer goed en was wegens zijn gaven meer geacht, dan al de superintendenten. Hoeveel, dingen heeft hij niet voorzien, die gebeurd zijn!

Boven werden veel van zijn voorzeggingen met de uitkomsten verhaald; drie worden er hier nog aan toegevoegd.

1. Omdat koningin Maria weigerde bij de predicatie te komen, liet hij haar zeggen, dat zij gedwongen zou worden het Woord te horen, of zij wilde of niet. Zo gebeurde het ook toen zij gevangen was in 1567, en tegenwoordig moest zijn bij de kroning van haar zoon te Stirling op 3 augustus, waar Knox juist preekte.

2. Tegen haar man, koning Hendrik, zittende op 's konings zitplaats in de grote kerk, zei hij: "Hebt gij om die fijne dame te behagen, het psalmboek in het vuur geworpen? Wel, de Heere zal hoofd en staart slaan."

Zo geschiedde het ook, daar hij kort daarop door de graaf van Bothwel gedood werd. (1567)

3. Gedwongen zijnde om Edinburg te verlaten, dewijl de partij der koningin de stad en het kasteel bezet had, ging hij naar St. Andrews, en reeds zwak van lichaam zijnde maar nog machtig van geest, ging hij langzaam naar de kerk om er te preken, leunende met de ene hand op een staf, en met de andere op zijn knecht, Richard Bannatine.

Op de kansel gedragen zijnde, moest hij een weinig rusten, maar voordat hij eindigde, werd hij zo vurig, dat het scheen dat hij de preekstoel in stukken zou breken. Hij dreigde, dat het kasteel van Edinburg de kapitein (de heer Kirkcaldie) met schande zou uitspuwen, en dat hij niet door de poort maar over de wallen zou uitkomen, en dat de toren, genaamd de Davidstoren, zou aflopen gelijk een zandglas.

Hammilton, predikant te St. Andrews begunstigde de Hammiltons, die het met de koningin hielden. Hij vroeg Knox, wat grond hij voor zijn bedreiging had.

Deze antwoordde: "Gij zult het met uw ogen zien."

En zo gebeurde het ook. Want de genoemde predikant was te Edinburg, als het voorwerk van het kasteel neergeworpen werd door het kanon; en 't liep neer gelijk een zandige berg; en hij zag de kapitein over de muren komen met een ladder, en met een staf in zijn hand, omdat de doorgang door de poort gestopt was vanwege het puin.

Een opmerkelijk teken van Gods bewarende zorg, tekent Calderwood nog aan. Zijn

gewoonte was aan het boveinde van de tafel te zitten in zijn eigen huis, met de rug naar het venster, dat aan dat einde

5 Brieven van John Knox aan zijn schoonmoeder

1^e brief

Oprecht en zeer beminde moeder in onze Zaligmaker Jezus Christus.

Wanneer ik mede noden te binnen breng en de aanvechtingen van Gods uitverkorenen, vanaf het begin, overdenk (waarbij ik u niet vergeet), dan zijn er in mijn hart twee volkomen tegengestelde dingen: een bijna onuitsprekelijk verdriet, en een vreugde en troost die de zinnen van de mens niet kunnen bevatten en begrijpen. Dit zijn de twee belangrijkste oorzaken van het verdriet: de ene is de gedachte aan de zonde, waarvan ik iedere dag gevoel dat die in deze verdorven natuur overblijft. De zonde was en is zo verfoeilijk en walgelijk voor het aangezicht van onze hemelse Vader, dat geen andere offerande die kon of mocht uitwissen dan alleen het bloed en de dood van de enige onschuldige Zoon van God. Als ik er diep over nadenk dat de zonde de oorzaak van Christus' dood is geweest, en dat de zonde dan toch in alle vlees woont, word ik met Paulus gedrongen om te wenen en te kreunen als iemand die onder een zware last is, ja, om soms uit te roepen: o, wat ben ik een ellendig en ongelukkig mens! Wie zal mij verlossen van dit lichaam der zonde?

De tweede oorzaak van mijn verdriet is dat zij die zo heel graag bij elkaar zouden willen blijven om elkaar te troosten, daar nu juist geen gelegenheid toe krijgen. Vanaf de eerste dag dat het Gods voorzienigheid behaagde dat u en ik als goede bekenden met elkaar zouden omgaan, is uw gezelschap me altijd een genoegen geweest. U weet dat wanneer het werk het toeliet, ik niet op een uurtje heb gekeken om met u van gedachten te wisselen. In die tijd heb ik de vrucht ervan niet helemaal bevat en gezien. Maar nu ik afwezig ben, en zo afwezig, dat we geen van beiden door fysieke aanwezigheid troost van elkaar kunnen ontvangen, roep ik het me voor de geest dat wanneer we met een droevig hart begonnen te praten, God ons beiden vaak veel troost heeft geschonken, een troost die ik nu, wat mij aangaat, veelal mis. Dat u uw noden uitsprak en erkende geestelijk zwak te zijn, was voor mij in het begin echt een spiegel waarin ik mezelf zo treffend weergegeven zag, dat niets me duidelijker voor ogen stond. Toen ik daarna in de Schriften naar Gods liefelijke beloften zocht, om de genadegaven die overvloedig aan ellendige overtreders worden geschonken (want Gods natuur heeft er behagen in om barmhartigheid te bewijzen waarde ellende geheel en al de overhand heeft) te ontvangen en toegepast te krijgen, was het voor mij alsof ik met eigen handen de heerlijkste en kostelijkste zelf aanbrak en die gebruikte. Het kon toen niet anders of ik kreeg een beetje troost door de zoete geuren die bij deze zelf horen.

Maar nu, ook al is mijn eigen ellendige zwakheid voortdurend aanwezig en staat die me aldoor duidelijk voor ogen, word ik toch, als ik zie dat de zonde in alle staten zichtbaar en in overvloed aanwezig is, gedrongen Gods bedreigingen tegen halsstarrige rebellen uit te roepen. Als ik dat doe (ook al weet God dat ik geen kwaadwillige en halsstarrige zondaar ben), raak ik soms gewond, omdat ik mezelf in veel, ja, in alles schuldig en zondig weet (kwaadwillige halsstarrigheid uitgezonderd): het zijn de dingen die ik in anderen afkeur. Vat het niet zo op, moeder, dat ik deze dingen schrijf om mezelf neer te halen en me anders voor te doen dan ik ben. Nee, ik ben erger dan mijn pen kan beschrijven. U gelooft dat ik naar het lichaam geen echtbreker ben; het zij zo. Maar het hart is besmet met walgelijke begeerten, en het wil begeren, ook al meet ik mijn klachten daarover nooit zo breed uit. Naar het uitwendige bedrijf ik geen afgoderij; maar mijn zondige hart heeft het `ik' lief, en het kan maar niet van ijdele fantasieën loskomen, niet eens van die welke de bron

vormden van alle afgoderij. Ik heb niemand met mijn handen gedood, maar ik help mijn behoeftige broeder niet zo royaal als ik dat kan en zou moeten. Ik steel geen paard, geld of kleren van mijn naaste, maar het kleine beetje dat ik aan aards goed bezit, besteed ik niet zo rechtvaardig als Gods heilige wet het verlangt. Voor de rechtbank spreek ik geen valse getuigenis tegen mijn naaste, en ook niet voor de mensen, maar ik spreek niet zo moedig Gods waarheid uit als het Zijn getrouwe gezant betaamt. En dus is er, om daarmee te besluiten, geen verdorvenheid die zich verzet tegen Gods heilige wil zoals die is uitgedrukt in Zijn wet, waarmee mijn hart niet is besmet.

Dit was uitvoerig opgeschreven en opgesteld vóór de ontvangst van uw brieven, die ik op 21 juni kreeg.

Om verschillende redenen, waarvan het niet nodig is die hier te noemen, hebben ze mijn hart wel wat getroost. De belangrijkste reden is echter geweest (zoals God weet) dat ik merk dat er tussen ons naar de geest harmonie heerst, terwijl we fysiek ver bij elkaar vandaan zijn. Want toen ik uw schrijven eens rustig doornam, heb ik gezien dat ik op hetzelfde moment als waarop ik uw brief ontving, over dezelfde dingen klaagde. Al schrijvende kon ik niet anders dan vanuit een treurig hart uitroepen: O Heere, hoe heerlijk zijn Uw werken! Wat toetst en beproeft Gij Uw uitverkoren kinderen als goud door het vuur! Wat kunt Gij Uw aangezicht voor Uw eigen bruid op een zodanige manier verbergen, dat Uw tegenwoordigheid daarna des te heerlijker is! Wat kunt Gij Uw heiligen in de diepte brengen, om hen tot eeuwige heerlijkheid te leiden! Wat kunt Gij het toelaten dat Uw sterke en getrouwe gezanten in veel dingen toch te worstelen hebben met ellendige gebreken en uiterste zwakte. Ja, soms laat Gij het toe dat ze verschrikkelijk vallen, ten dele opdat geen vlees iets zal hebben waarop het zich voor U kan beroemen, en ten dele opdat anderen die in Uw kerk niet zo'n hoge plaats hebben en minder gaven bezitten, troost mochten ontvangen, ook al ontdekken ze in zichzelf zondige roerselen die ze niet weg kunnen krijgen.

Voordat ik uw brief ontving, was ik van plan u aan te sporen geduldig te zijn en u aan Gods beloften te blijven vastklemmen, ook al zouden uw vlees, de duivel en uw andere vijanden u willen bepraten het tegendeel te doen. Want ik vermoed het niet alleen, maar ik zie het ook heel duidelijk dat de sluwheid en de listen die de tegenstander tegen mij gebruikt dezelfde zijn als waarmee hij u aanvalt en kwelt. En net zo smeed ik u in alle ernst, door de innerlijke bewegingen van Christus' barmhartigheid, dat u dan ook deze noden, waarvan u weet dat die (erger dan ik kan schrijven) nog steeds in mij zijn, geduldig zult dragen. Al is het dat u niet die volkomenheid bezit die u zou willen hebben, en al is het dat uw opwellingen heel verachtelijk en afschuwelijk zijn, dan nog smeed ik u niet al te bedroefd te zijn. Als ik, aan wie God vrij grote gaven heeft geschonken (dat schrijf ik tot Zijn lof), toch zo midden in de ellende zit, dat ik hetgeen ik wil, niet kan, en doe wat ik niét wil, dan zeg ik met Paulus dat ik iedere dag, ja, elk uur en elk ogenblik van plan ben die dingen te doen en ze ook ten uitvoer breng, terwijl ik er in mijn hart niet eens hevig tegenin ga.

Als er zo'n ellendige verdorvenheid overblijft in Gods belangrijkste dienaren, is het dan een wonder dat die ook in u overblijft? Als Gods sterkste strijders, daarmee geconfronteerd, worden teruggeslagen, zodat ze niet datgene kunnen tenietdoen en doden wat ze willen, is het dan, zoals u klaagt, zo'n ergernis voor u dat u heen en weer geslingerd wordt en dat u daarom in Gods rijke beloften geen vertrouwen zou stellen? God verhoede het, lieve moeder!

Gods kracht wordt in onze zwakheid gekend; en deze smarten en zwakheden zijn heel nuttig voor ons, want daardoor wordt onze hoogmoed gebroken - wat anders niet zo gemakkelijk zou gaan. Door onze smarten en zwakheden kennen we onze ellende,

zodat we in de erkenning dat we behoeftig zijn de Geneesmeester zoeken. Door de smarten en de zwakheden gaan we, onder de bearbeiding van de Heilige Geest, de zonde haten; we gaan erdoor hongeren en dorsten naar de gerechtigheid, we gaan verlangen naar de verlossing, om zo te heersen met onze Christus Jezus - wat dit vlees zonder deze strijd en deze zorgen nooit zou kunnen. En zo ga ik van de treurnis verder naar de troost.

Zoals er twee oorzaken zijn voor het verdriet, te weten de zonde van nu en het missen van het gezelschap waarin we ons het meest kunnen verheugen, zo is ook de grond van mijn troost geen hersenschim, maar wordt deze troost eerst verkondigd door God, en daarna door Zijn Heilige Geest in de harten van Gods kinderen ingeplant. Ook hier zijn twee oorzaken: een onaantastbare gerechtigheid waarmee ons vlees voor de troon van onze hemelse Vader verschijnt, en de vaste hoop van de gehele gemeente en vergadering van Gods verstrooide kudde op de dag dat alle tranen van onze ogen gewist zullen worden, de dood overwonnen zal zijn, en er geen scheiding meer zal zijn die er is in deze tijd, waarin het vlees treurt onder de last van de zonde en bang is voor God.

De apostel Johannes, de getrouwe getuige van Jezus Christus, verzekert ons ervan dat we, ondanks de zonde die in ons sterfelijke lichaam overblijft, mi rechtvaardig zijn. Hij zegt: Indien wij onze zonden belijden, God is getrouw en rechtvaardig om onze zonden weg te nemen en te vergeven. Let op de woorden van de apostel: Indien wij onze zonden belijden, dan moet God die vergeven, omdat Hij getrouw en rechtvaardig is. Voor het belijden van de zonden zijn deze dingen vereist: eerst, dat we de zonden toegeven. Hier moeten we opmerken dat Gods uitverkorenen

soms, ook al hebben ze aller-afschuwelijkst gezondigd, de zonde niet toegeven, en die dus niet altijd kunnen belijden. Want de zonde wordt niet gekend tot de tijd dat de sluier van het geweten van de overtreder wordt weggenomen, opdat hij de verachtelijkheid van de zonde zal zien en aanschouwen, en zal weten welke straf er door Gods rechtvaardige oordelen op te wachten is. En dan (wat het tweede vereiste is bij het belijden) beginnen we de zonde en onszelf te haten, omdat we God en Zijn heilige wet hebben veracht - en aan dit laatste ontspringt datgene wat we de hoop op barmhartigheid noemen. Het is niets anders dan een snik uit een gekweld hart dat beschaamd is vanwege de zonde, dat dorst naar vergeving en naar de vrije genade Gods. Daarop moet noodzakelijkerwijs als conclusie volgen dat God de zonde heeft weggenomen en die om niet heeft vergeven. En waarom?

De apostel zegt: Want Hij is getrouw en rechtvaardig. Wat een troostrijke en wonderbare oorzaken!

Eerst: God is getrouw, en dus: Hij moet de zonde vergeven. Een troostrijke gevolgtrekking op een heel vaste grond! Want Gods trouw kan nooit meer falen, en Hijzelf kan dat evenmin.

Laten we deze beweegreden dan maar tot onze troost aangrijpen. Het is de plicht van een betrouwbaar iemand dat hij zijn belofte houdt; maar nu: God is getrouw, en dus moet Hij Zijn belofte houden. Dat God vergeving van zonden belooft aan hen die berouw hebben - daarvoor hoef ik nu niet de Schriftplaatsen op te noemen. Laten we ons echter concentreren op de beloften die er worden gedaan. God belooft vergeving van zonden aan allen die de zonden belijden. Maar nu belijd ik mijn zonden, want ik zie hoe verachtelijk ze zijn, en dat God me om mijn ongerechtigheden naar recht mag veroordelen. Ik ween en klaag omdat ik niet van mijn zonde kan afkomen; ik verlang ernaar om onberispelijk te leven. Er zijn onfeilbare tekenen, zegelen en blijken dat God de zonde heeft vergeven. Want God is trouw aan wat Hij heeft beloofd; Hij kan niet bedriegen en Hij kan niet ophouden God te zijn.

Maar wat voor reden is dat? Is God rechtvaardig, en moet Hij daarom de zonde vergeven?

Dat is toch wel een wonderbaarlijke oorzaak en reden! Want het vlees en de natuurlijke mens kunnen alleen maar het tegendeel begrijpen. Hij moet als volgt redeneren: mijn zonden hebben Gods gerechtigheid gekrenkt, en dan moet God daarvoor noodzakelijkerwijs genoegdoening ontvangen en bestraffing eisen. Als we begrijpen van wie God genoegdoening eist, van ons, of van de hand van Zijn enige Zoon, Wiens straf voor onze zonden kan voldoen, dan zullen we veel reden hebben om ons te verblijden, als we bedenken dat God een rechtvaardig God is. Want het is de plicht van de rechtvaardige om tevreden te zijn als hij heeft ontvangen wat men hem verschuldigd was. God heeft echter van de hand van Zijn enige Zoon reeds alles ontvangen wat wij voor onze zonden schuldig zijn, en dus kan Zijn gerechtigheid niets meer van ons eisen en geen andere voldoening of vergelding voor onze zonden begeren.

Let erop, moeder, dat de vaste pilaren en het vaste fundament van onze zaligheid Gods trouw en rechtvaardigheid zijn. Hij Die trouw is, heeft aan alle boetvaardige zondaars menigvuldige vergeving beloofd, en Hij Die rechtvaardig is, heeft reeds voor de zonden van allen die Christus Jezus als de enige Zaligmaker der wereld omhelzen, volkomen genoegdoening ontvangen. Wat blijft er dan voor ons over om te doen? Niets, dan dat we onze ellende en armzaligheid erkennen - iets wat geen vlees oprecht kan. Alleen zij kunnen het, die elke dag het gewicht van de zonde gevoelen. En daarom hebt u, moeder, geen enkele reden om te wanhopen, al gaat de duivel nog zo onbarmhartig tekeer en al is het vlees nog zo zwak, al begeert het elke dag en elk uur tegen Gods heilige geboden, ja, al strijdt het ertegen. Dit is niet de tijd dat we de gerechtigheid met eigen ogen voor ons zien; we zien uit naar wat wordt beloofd: het eeuwige Koninkrijk dat vanaf de aanvang voor ons is bereid, waarvan God ons als erfgenamen heeft aangewezen. Daartoe zijn we in ere hersteld door de dood van Christus, tot Wie we vergaderd zullen worden, waarna we nooit meer zullen sterven. Als ik daaraan denk, is dat me tot bijzondere troost, maar daarover kan ik nu niet schrijven.

Mijn hartelijke groeten aan allen die dit aangaat. Ik beveel u in de hoede van de Almachtige.

Te Londen, op 23 juni 1553.

Uw oprechte zoon,

JOHN KNOX

2^e brief

Sta op, Heere! Strek Uw hand uit: vergeet het geween van Uw verdrukten niet.

Oprecht en zeer beminde moeder in onze Zaligmaker Jezus Christus.

Nu is het verdriet, door God bepaald en door Zijn profeten voorzegd, over ons gekomen, als de smart van een vrouw bij de geboorte van haar eerste kind. Het is zo gekomen als u het met eigen oren zowel in het openbaar als in gesprekken onder vier ogen vaak hebt horen zeggen. Wanneer ik me uw ernstige geestelijke zwakheid herinner en de hevige strijd die u aldoor voert, en me voor de geest roep hoe weinig troost u op aarde hebt, dwingt me dat om te wenen en te kreunen tot Hem Die als de Enige in deze uiterst verdrietige tijd u kracht, troost en verlichting kan geven, en dat

zonder de hulp van enig schepsel. Ik heb goede hoop dat mijn smeekbede niet afgewezen zal worden, maar aangenomen en vergund om Christus Jezus' wil. Al is het niet zo als u het graag zou willen, toch twijfel ik niet dat we die zó zullen krijgen als het nodig is tot Gods eer, tot onze eeuwige troost en ons eeuwig gewin.

Het is niet buiten de meest bijzondere voorzienigheid en toestemming van God om gegaan dat u, na de lange tijd die verstreken is, hevig in de verleiding bent gebracht en erg bent aangepakt om opstandig te worden en weer terug te keren naar de afschuwelijke en godslasterlijke afgoderij, die nu onder Gods toom wordt ingevoerd, voordat de grootste van Zijn plagen worden uitgestort over de hardnekkigen en ongehoorzamen, die nooit vreugde wilden vinden in de waarheid van Zijn Woord. Daarom heeft Hij hen in Zijn rechtvaardige oordelen volkomen terecht overgegeven, zodat ze naar de wens van hun hart, tot hun eeuwige veroordeling, in leugens behagen hebben.

In de tijd - zeg ik, geliefde moeder - dat het er niet naar stond dat ooit zo plotseling binnen dit Koninkrijk van Engeland zo iets walgelijks zou plaatsvinden, werd u verzocht en aangevallen om weer naar de afgoderij terug te keren. God, onze hemelse Vader, heeft het die verleidende geest toegestaan u te kwellen. Dat was ten dele omdat Hij wilde dat u zich zou oefenen in de strijd, vóórdát het grote gevaar dichterbij zou komen, opdat u niet misschien overwonnen zou worden als onverhoeds de gebeurtenissen en de verzoeken samen u hadden bestormd. Het was ten dele ook opdat u door een blijvende afkeer zou leren hoe verfoeilijk elke soort van afgoderij is in Gods oog. Want de satan pleegt bijna nooit te verzoeken ánders dan in de dingen waarvan hij weet dat God daarin het meest wordt gekrenkt - en dat zijn de trots, de lust, de begeerte, het overspel, de afgoderij, enzovoort. Paulus zegt over degenen die deze dingen doen en daarin volharden, dat ze geen deel hebben in het Koninkrijk Gods.

Dit is mijn hoop, geliefde moeder, dat uw voortdurende strijd voor u in zoverre nuttig is geweest, dat u in deze zaak vrijwel geen aansporing van mij nodig hebt. Maar omdat het de mij opgelegde plicht is, zal ik, niet alleen vanuit een algemene christelijke naastenliefde, maar ook om de zeer oprechte gemeenzaamheid en tedere liefde die naar de godzaligheid is, en die we vanaf onze eerste kennismaking hebben onderhouden, mijn uiterste best doen om u te troosten. Daarom wil ik met mijn pen schrijven - omdat we fysiek nu van elkaar gescheiden zijn, om elkaar als het God belieft weer te ontmoeten - wat u uit mijn mond, van mens tot mens hebt gehoord. Als een mens of een engel zich zal inspannen om u af te brengen van de belijdenis die u eens hebt afgelegd, laat hem dan wat dat betreft vervloekt zijn, en gehoorzaamt u hem absoluut niet als het over uw geloof en uw godsdienst gaat. Als iemand u heel veel moeite aandoet, of het de magistraten of wereldse vrienden zijn - hun rechtvaardige veroordeling zal op hen zijn als ze zich niet spoedig bekeren.

Wat het echter moge zijn dat u verlost of uitdaagt om naar die walgelijke afgod te gaan, weersta dat alles moedig tot het einde toe, terwijl u van de Heilige Geest leert dat u de tempel van God niet met afgoden mag verontreinigen. Wees er ook niet persoonlijk bij aanwezig, maar gehoorzaam God meer dan de mens en onthoud u van alle schijn des kwaads. Het is nodig dat alle mensen die zich liever niet willen bedriegen, dit zullen doen. Ik verwijs enerzijds naar wat u vaak hebt gehoord, en anderzijds naar een algemene brief die ik vanuit diep hartenleed aan de gemeenten heb geschreven.

Ik hoor over velen zeggen dat ze, met het excuus dat ze het geloof, verborgen in het hart, wel kunnen bewaren, toch doen als de afgodendienaars en nu voor die afgod beginnen neer te vallen. Maar o wee! Ze zijn blind en ze worden bedrogen, en dat

zullen ze weten wanneer de Heere hen bezoekt. Die bezoeking zal, zo waar als onze God leeft, spoedig komen over degenen die beginnen terug te keren naar de kring van de afgodendienaars. Met groot hartenleed schrijf ik dat het voor hen beter was geweest als ze nooit de waarheid hadden geweten, dan dat ze nu zo onverhoeds tot diepe smaad van God naar hun uitbraaksel zijn weergekeerd. God geve hun in Zijn oneindige barmhartigheid dat ze spoedig berouw zullen krijgen; want als de zonde lang slaapt, ben ik bang dat die tot hun eeuwige ontsteltenis zal ontwaken!

Maar nu, moeder, troost mijn hart in deze mijn zware aanvechting en op mijn smartelijke pelgrimstocht. God geve dat u dit mag doen. Ga vastberaden voort tot het einde; buig nooit voor die afgod, en dan zal het overige van de moeiten van deze wereld draaglijker voor me zijn. Met mijn eigen hart ben ik vaak in gesprek. Ja, het schijnt dat ik, als het ware om mezelf te troosten, de overwinning behaal: dat God het nooit zal toelaten dat u voor afgoderij te berispen zult zijn. Ik ben er zeker van dat u, als ik erbij was, bang zou zijn en zich zou schamen die gruwel te begaan, terwijl ik toch maar een ellendig mens ben, aan zonde en nood onderworpen, net als u. Maar, o moeder, hoewel er geen schepsel op aarde boos op u zou zijn, vrees dan toch voor Zijn aangezicht, en wees bang om te zondigen voor Hem Die alomtegenwoordig is en het hart en de nieren doorzoekt. Wanneer Zijn toom eenmaal tegen de ongehoorzamen is ontbrand (en niets doet Zijn toom méér ontvlammen dan afgoderij), kan geen schepsel in hemel noch op aarde - wat alleen maar het geschapene is - die doen bedaren.

En daarom, lieve moeder, mijd en ontvlucht die, net als de eeuwige dood. Oprechte liefde en een angstvallige aandacht (waarvan God weet dat mijn hart die voor u heeft) dringen me ertoe om iets vaak te herhalen, omdat ik in het ongewisse ben wanneer God een mogelijkheid zal geven u weer te bezoeken. Maar de Geest van de Heere Jezus zal, door Zijn almachtige en onoverwinnelijke kracht, u van alles verzorgen wat u naar de wereld aan hulp nodig hebt. Zo zal het bekend worden dat de eer alleen toekomt aan onze God, Die vaak gedurende een bepaalde tijd het ene schepsel door het andere troost, ondersteunt en voedsel geeft. Maar ten slotte trekt Hij ons, Zijn eigen beeld, tot Zich, opdat we door Hem alleen, zonder de hulp van alle anderen, mogen leven, ons mogen verblijden, mogen regeren en triomferen, zoals Hij dat heeft beloofd door Jezus Christus, Zijn Zoon.

Eén ding wil ik u niet verhehlen, moeder: we zijn niet veilig, en we verheerlijken God in ons hart niet zoals onze plicht het van ons vraagt, zolang we de vleselijke hulp en bescherming van de schepselen genieten. De gehele mens moet er naar lichaam en ziel het duidelijke bewijs van zijn dat deze bevinding juist is. Want we zien dat dit lichaam, dat leeft bij spijs, drank, kleding en voedsel, aan zwakheid onderworpen is, ja, aan veranderlijkheid en zonde, zoals het laatste, de dood van alle mensen, aantoon. En de ziel, juist ook die van de uitverkorenen, die leeft door het krachtige woord van onze hemelse Vader, en een Leraar heeft die op het vlees let, is altijd in beweging en wordt altijd door deze of gene vrees geplaagd. Dat wordt ons heel duidelijk geleerd in de apostelen van Christus en in vele anderen. Maar wanneer al het geschapene op aarde ophoudt te bestaan, zal de kracht van Gods Geest Zijn eigen werk doen.

En daarom, geliefde moeder, wees niet bang voor de strijd die u doormaakt, en ook niet voor de zwakheid die u in het vlees of in de geest ontdekt. Alleen: sta naar het uitwendige af van ongerechtigheid, opdat u uw leden niet tot dienaars der zonde zult stellen; dan zullen uw gebreken geen kracht hebben om u te verdoemen. Want de volmaaktheid van Christus wordt u als de uwe toegerekend door het geloof dat u hebt in Zijn bloed. Wees er zeker van, moeder, dat ik u niet graag om de tuin zou willen leiden. Als er enige geestelijke zwakheid doemwaardig zou zijn, dan had ik u allang geleden de waarheid te kennen gegeven. Maar God is helemaal niet meer vertoornd,

ook al is het lichaam soms ziek, aan kwalen onderhevig, en dus niet in staat om te werken. Evenmin mishaaft het Hem als de ziel in dat geval sukkelt en ziek is. Zomin als een aardse vader het lichaam van zijn kind zal doden, ook al is het door ziekte zwak en walgt het van lekker eten, zomin zal (en dat nog veel sterker) onze hemelse Vader onze ziel doden, ook al willen we soms, door een geestelijke kwaal en door de zwakheid van ons geloof, het kracht gevende voedsel van Zijn vertroostende beloften niet hebben. Waar het versmiden van God wordt weggenomen door Zijn genade, en de liefde tot de gerechtigheid en het toekomstige leven in het hart wordt ingeplant, daar is het onfeilbare zegel en getuigenis van de Heilige Geest, Die Zijn eigen werk te bestemder tijd zal volbrengen; want Gods kracht wordt in onze zwakheid gekend.

En zo beveel ik u in de hoede van Hem Die u door genade uit de duisternis heeft geroepen tot het licht. Door het geloof heeft Hij uw geweten en uw hart gereinigd, en in Zijn vrije genade zal Hij u verheerlijken, naar Zijn belofte die Hij heeft gedaan aan degenen die in gehoorzaamheid de boodschap des levens ontvangen in Christus Jezus, onze Heere, Wiens almachtige Geest met u blijve in eeuwigheid.

Te Dieppe, zo juli 1554

(Nadat ik Genève en andere streken heb bezocht, en nu teruggekeerd ben naar Dieppe om te horen hoe het er in Engeland en Schotland voorstaat.)

Postscriptum.

Ik kan niet zeggen hoe het met mijzelf gesteld is. God zal echter de voeten richten van hem die niet weet waar hij heen moet. Hij zal hem die nooit zozeer naar de wereld heeft verlangd, voeden in zijn tegenspoed. Als er misschien onder de gelovigen wordt gecollecteerd, zou ik het voor mezelf geen schande vinden om datgene te ontvangen wat Paulus in de tijd toen hij tegenspoed had, niet heeft geweigerd. Ik geef echter alles over aan Zijn voorzienigheid die zorgt voor wat van Hem is. Vertrouw op Christus.

Uw zoon, met een verdrietig hart,
JOHN KNOX

3^e brief

De Heere zal alle tranen van de ogen van Zijn heiligen afwissen en hun rouw wegnemen.

Geliefde moeder, en echtgenote, oprecht beminden in de ontfermingen van onze Zaligmaker Christus Jezus, met mijn zeer hartelijke groet.

Ik heb de twee brieven van u vernietigd, niet alleen die welke aan mij gericht was, maar ook die waarin spijtig wordt geklaagd over de ondankbaarheid van uw broer en ook van mij, dat u niet eveneens erover ingelicht zou zijn dat ik met anderen naar de regio zou komen. De vijand heeft u ervan willen overtuigen (met een betoog dat onjuist en onwaar was), dat we van mening zouden zijn dat u niet van de onzen was.

Geliefde moeder, word niet zo gauw bewogen: het is uw vijand die u zo wilde bepraten. Ik neem God in mijn geweten tot Getuige, dat er op dit moment binnen het Koninkrijk van Engeland niemand is met wie ik liever zou willen spreken dan met u (met uitzondering slechts van haar die God me heeft gegeven, en van wie Hij me heeft

geboden haar lief te hebben als mijn eigen vlees). Het is vooral om u geweest dat ik deze reis heb ondernomen; want toen ik hoorde dat mijn bediende was aangehouden en dat ze zijn brieven hadden afgepakt, had ik rust noch duur (want het merendeel van mijn brieven was voor uw onderricht en tot uw troost), zolang ik verder niet wist hoe u het maakte. De reden dat u niet eerder op de hoogte bent gebracht, was alleen dat ik geen betrouwbare koerier had. Want aan mijn komst naar de regio was overal zo snel richtbaarheid gegeven, dat men mij slechts met grote moeite van de ene plaats naar de andere kon brengen. Ik heb niets geweten van het gevaar dat mijn broeders vermoedden.

Wat mijn brieven betreft: daarin staat niets dan alleen de vermaning om standvastig te zijn in de waarheid die God u duidelijk voor ogen heeft gesteld, de waarheid die ik niet van plan ben ooit te verloochenen als men mij daarover zal bevragen. Maar mijn beweegreden om een tijdje te zwijgen, is geweest dat ik van plan was (als dat mogelijk was geweest), om met mijn vrouw te spreken - waarvan ik nu besef dat het er niet naar uitziet, totdat God een betere gelegenheid geeft. Mijn broeders hebben er deels door hun waarschuwing, deels door hun tranen bij me op aangedrongen toe te geven aan wat tegen mijn eigen gevoel inging, want ik kan nooit in een eerlijker strijd sterven, en evenmin daarin lijden als getuige voor de waarheid waarvan God me een gezant heeft gemaakt. En dat geloof ik volkomen zeker met mijn hart.

De Heilige Geest getuigt met mijn geweten, en in vertrouwen op God belijd ik met mijn mond voor de hele wereld de enige leer des heils. Toch zal ik, hoe ik er ook over denk, de stemmen van mijn broeders gehoorzamen, als God de weg zal bereiden en de satan een tijdje zal laten woeden en tekeergaan. En dus kan ik niet zien hoe ik in deze tijd een van u beiden kan spreken. Als het God evenwel behaagt me in deze tijd te bewaren, waarover ik geen uitspraak kan doen, zal het mij niet aan de goede wil ontbreken om u de plaats te laten weten waar ik verblijf en wat ik verder denk te doen. Maar nu, geliefde moeder, hebben we reden om ons te verheugen, want onze hemelse Vader, Die ons door genade heeft geroepen om de tekenen en zegelen van onze verkiezing in Christus Jezus, Zijn Zoon, in ons hart te schrijven, begint nu het kromme in ons recht te maken. Hij begint ons, als we de aanvechtingen, schande en afkeuring van de wereld verdragen, gelijk te maken aan de grote Herder en Opziener onzer zielen, Die door een grote verdrukking is ingegaan in Zijn heerlijkheid - iets wat nodig is voor ieder voor wie het Koninkrijk is bereid.

En daarom, moeder, laat in deze aller-droevigste dagen niets u van streek maken; aan die dagen zal spoedig tot onze eeuwige troost een einde komen. Ze zijn niet ongemerkt over ons gekomen, zonder dat we ervan wisten en zonder dat we ze zagen aankomen. Hoe vaak hebt u gehoord dat deze tijd werd voorspeld? Klaag daarom nu maar niet, maar wacht er geduldig op dat de Heere bevrijding zal schenken. Hij Die de nood heeft voorzien, belooft door hetzelfde woord een eeuwige vreugde. Al klaagt het vlees, wanhoop niet, want het moet zijn eigen aard volgen. Al is het dat het verdorven en zwakke vlees zich terugtrekt en het kruis afwijst, dan is dat toch niet verdoemelijk in het oog van onze Vader, want dit is het vlees net zo ingeschapen als wanneer het in honger en dorst naar behoorlijk eten en drinken hunkert.

Alleen: volg de aandrang van het vlees niet om te zondigen; pleeg geen afgoderij, niet uit de vrees voor de dood, noch uit de liefde voor het leven. Wees niet dáár aanwezig waar afgoderij wordt bedreven, maar haat die, mijd die en ontvlucht die. In uw brief echter vermeldt u dat u er genoeg en vreugde in hebt. Nee, moeder, ik bespeur het tegendeel; want u klaagt en hebt er verdriet over dat er zulke opwellingen in u zijn. Dat is er geen teken van dat u er behagen in hebt, want niemand klaagt over wat hij plezierig vindt. U bent wat dit betreft, en ook als het over iets anders gaat waarvan u

af wilt komen, niet in een kwalijker toestand dan de apostel, toen hij kermend en met smart in zijn hart uitriep: O ongelukkig mens die ik ben, wie zal mij verlossen van dit lichaam der zonde? Lees het hele hoofdstuk maar, en geef God de eer, Die u uw eigen zwakheid doet kennen, opdat het u genoeg zal zijn van Christus alleen datgene te ontvangen wat nooit in het verdorven vlees woont - en dat is de gerechtigheid die aangenaam is voor God, de gerechtigheid door het geloof en niet door de werken, opdat u zult roemen in Hem Die overvloedig geeft wat wij niet verdienen. Wees hier dus maar niet bang voor, en evenmin voor de andere aanvallen van de duivel, zolang u naar het lichaam maar niet luistert naar datgene waarmee hij u wil overreden.

Omdat ik weinig tijd heb, maar wel een heleboel zorgen, kan ik op dit moment niet zo uitvoerig schrijven als ik zou willen. U wilt dat ik u opdraag dingen te doen waarmee ikzelf bezig ben. God geve dat u in staat zult zijnde behoeftigen te ondersteunen. U mag ervan verzekerd zijn dat ik open en eerlijk tegen u ben. Van uw goede wil ben ik overtuigd, maar over uw kracht en bekwaamheid heb ik grote twijfels.

Ik wil voor u niet verhelen hoe rijk ik ben, maar ik ben uit Londen vertrokken met minder dan tien vierstuiverstukken. God heeft evenwel vanaf die tijd voor me gezorgd, en ik twijfel er niet aan of Hij zal wat dit leven betreft ook hierna overvloedig zorgen. Hare Majesteit de Koningin, of de een of andere schatmeester zal door mij veertig ponden rijker zijn, want zoveel loop ik mis aan wat ze me op mijn patenten moeten betalen. Maar dat kan me niet veel schelen. Vertrouw op Christus Jezus.

Uw zoon,
JOHN KNOX

4^e brief

Zie, nog even, en Hij zal komen, Die de gevangenschap van Israël zal wegnemen.

Zeer beminde moeder in onze Soeverein Jezus Christus.

De gedachte aan het kruis dat u elke dag verdraagt, is voor mij een scherpe prikkel die me aanspoort (zou dat anders zijn, dan was dat lelijk van me), tot mijn God te roepen om de hulp van Zijn Heilige Geest - niet alleen voor mezelf, maar ook voor hen die deze drinkbeker smaken, die zozeer bij Gods kinderen past. Er zijn in deze omgeving niet weinigen met wie ik heel vaak in gesprek ben. Zo kom ik des te beter achter de listen van de tegenstander, die ons, de leden van Christus' lichaam, op een of twee manieren benauwt. Eerst gaat hij een tijdje rond om de zonde te vergoelijken, en maakt hij dat we er niet zo zwaar aan tillen. Hij bezweert ons, net als de eerste vrouw, dat het overtreden van Gods geboden niet datgene is waarvoor wij het houden, en zo doet hij er al zijn best voor dat we geen achting meer zullen hebben voor God. Vaak worden Gods uitverkorenen hierin afschuwelijk aangevallen (want geen zondig vlees moet maar in het 'ik' roemen). Als ze dan door Gods vrije genade daarvan worden teruggeroepen om zich te bekeren, gaat onze vijand tekeer als een brullende leeuw, en doet hij al zijn best om wie zwak en wankelmoedig is tot de wanhoop te brengen. Dat laat God allebei toe om Zijn uitverkorenen op de proef te stellen, opdat ze zich niet zullen vermaken in de ijdelheid van deze wereld. Wees op uw hoede voor een aanval van die boze geest (hij is een leugenaar en de vader der leugenen), want heel vaak gaat hij rond om ons geloof te ondermijnen, terwijl hij zich inspant ons ervan te overtuigen dat we niet datgene hebben waarvan God heeft getuigd dat we het wél bezitten: ik bedoel een levend geloof. Dit is geen nieuwe streek van hem, maar dezelfde die hij bij ons Hoofd Jezus Christus heeft uitgehaald. Nadat Christus gedoopt was (waarbij de

stem van de Vader werd gehoord, roepende: *Deze is Mijn geliefde Zoon, in Wie Ik een welbehagen heb*), heeft de verzoeker het gewaagd om bij Christus twijfel te zaaien of Hij wel de Zoon van God was, omdat Hij in de woestijn honger had, geen hulp kreeg, enzovoort. Ik denk dat u die verzoeking begrijpt.

Lieve moeder, wie er verdriet om heeft dat hij de deugdzaamheid mist, is er toch niet geheel en al van ontbloot, want de oneindige goedheid Gods kan de hongerige ziel niet ledig heenzenden. Onze honger roept tot God, ook al begrijpen wij het niet. Deze dingen, waarover ik u eerder uitvoerig heb geschreven, stip ik nu maar aan. Ik had het er helemaal niet over willen hebben, ware het niet dat ik bang was dat u zou denken door mij vergeten te zijn. Moeder, laat niets u van de wijs brengen, want God zal een einde maken aan al ons verdriet. De moeiten van dit leven, naar lichaam en geest, bewijzen dat we leden zijn van Hem Die door allerlei aanvechtingen heen ons in de heerlijkheid is voorgedaan. Het vlees kan onder het kruis niets anders dan klagen en treuren, en het is geen wonder dat het dit doet, want de verdorvenheid ervan dwingt het om in de liefde voor het 'ik' tegen God te murmureren. Hij is echter barmhartig Die van ons, Zijn zwakke schepselen (die wel de wil hebben, maar de kracht missen), niet méér verlangt dan het vlees kan geven - en dat is helemaal niets, zoals de apostel Paulus getuigt wanneer hij zegt: Ik weet dat in mij, dat is in mijn vlees, geen goed woont. Als er zich iets goeds openbaart, is dat niet van ons en niet uit ons, maar is het de vrije gift van Hem Die Zijn aangevochten schepselen een goed hart toedraagt. Het belangrijkste blijk van Gods gunst is dat we weten en verstaan dat we zonder Zijn ondersteuning echt niets zijn, en dat we aan alles in onszelf wanhopen, want dan moeten we op Gods hulp vertrouwen. Aan hen die zo vragen, kan God nooit Zijn barmhartigheid en genade onthouden, want Hij kan niet ophouden God te zijn.

En daarom, lieve moeder, wacht er geduldig op dat de Heere u zal bevrijden, want Hij zal komen wanneer dat het minst wordt verwacht. Zijn Heilige Geest blijve in u voor altijd.

De uwe, naar zijn beste vermogen,
JOHN KNOX

5^e brief

Zeer beminde moeder, met mijn zeer hartelijke groet.

Na het schrijven van mijn andere brieven, die ik lang heb laten liggen omdat ik geen koerier had, heb uw brieven ontvangen bij mijn terugkeer uit Kent, waar ik werkte voordat ik ze kreeg. Ik was er zeker van dat u het moeilijk had, en voor God had ik met mijn eigen vlees te strijden. En ik denk dat u beiden in nog groter moeite bent dan er voor mij uit uw brieven naar voren komt.

Wat uw geestelijk kruis betreft, lieve moeder: het was voor Christus nodig dat Hij zou lijden en zo Zijn heerlijkheid zou binnengaan, en het is ook nodig dat elk lid van Zijn lichaam, in zijn eigen mate en op zijn eigen tijd, met het Hoofd zal lijden. Er is echter geen verdoemenis voor hen die eens in dat lichaam zijn ingeplant, en ik ben er volkomen van overtuigd (zover een schepsel dat kan zijn), dat dit bij u zo is omdat alle tekenen en zegelen dit heel duidelijk laten zien - zoals ik u in verscheidene brieven heb geschreven. Ik ben heel blij dat de vijand u in verschillende en nieuwe aanvallen bestormt, want dat is er het zekerste bewijs van dat hij u met al zijn listen niet heeft overwonnen. Bedenk, moeder, dat zolang iemand met zijn artillerie of zijn kanonnen op een burcht of vesting schiet, daarbinnen een zekere kracht is die hij wil breken en vernietigen; anders zou het dwaas en zinloos zijn de kracht van zijn

kanonnen dáár te verspillen waar geen tegenstand wordt geboden.

En daarom, lieve moeder, u hebt het goed onthouden - en ik ben blij dát u dit onthouden hebt - want u schreef dat alleen iemand die wedergeboren is deze strijd voert. En zo is het nu maar net: in dit leven kunnen we niet zó geestelijk zijn, of het vlees zal zich altijd verzetten. Maar we kunnen zó vleselijk zijn, dat de kracht van de Geest geheel en al wordt uitgeblust.

Over zulke mensen zegt Paulus dat ze, nadat ze hebben opgehouden te treuren, zich allen geheel overgeven aan de onreinheid om die met alle gretigheid te bedrijven. Zo is het niet bij u, moeder. U klaagt en treurt dat u niet tot dié volkomenheid kunt geraken die God en Zijn Woord vragen. U strijdt met de zwakke kracht die overgebleven is, die, ook al schijnt zij zwak in uw oog, toch voor God heldhaftig is. Een snik om aanvallen als die te weerstaan, is zeer aangenaam voor het aangezicht van Hem Die niets méér verlangt dan dat we onze tekortkomingen kennen en belijden - en dat is de grootste zegepraal die we, strijdend in dat gevaar, aan den dag kunnen leggen. Wanhoop niet, zuster. U hebt hier broeders, ja, hen die men als de meest volmaakten acht.

De grote moeiten waarin ik verkeer en waarvoor ik om uw dagelijks gebed vraag, zullen het niet toelaten dat mijn geest tot rust komt als het gaat over de hele gang van zaken tussen u en uw echtgenoot, wat mijn aangelegenheid met zijn dochter betreft. In alle oprechtheid prijs ik God voor uw moed en standvastigheid. Maar ik smEEK u, moeder, doe uzelf er niet te veel moeite mee aan. Het betaamt me nu mijn leven op het spel te zetten om mijn eigen vlees te bemoedigen en te bevrijden - wat ik door Gods genade zal doen. Daarbij zet ik de vrees voor en de vriendschap van al het geschapene op aarde opzij. Ik heb aan uw echtgenoot geschreven. Ik vertrouw erop dat onze broer Harry u en mijn vrouw van de inhoud van het schrijven op de hoogte zal stellen. Als ik voor ziekte en gevangenschap bewaard blijf, wees u er dan van verzekerd dat u me spoedig zult zien. Toch, moeder, vertrouw niet te veel op me, want wat ben ik anders dan een ellendige zondaar? Als u enige troost ontvangt, komt die van boven, van God de Vader, Die u alles overvloedig zal schenken. Wat er ook van me wordt, bedenk, moeder, dat de gaven van God niet aan enig mens gebonden zijn, maar dat ieder die de Heere Jezus aanroept (elk in zijn eigen mate) er deel aan heeft. Zijn almachtige Geest blijve met u voor altijd.

20 september 1553.

Uw zoon,
JOHN KNOX